

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Δίκαιο, Τεχνολογία και Οικονομία»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Λουκίας - Αγγελικής Μουσάκου
(Α.Μ. 7117Μ083)

Η ΣΥΜΦΩΝΗ ΜΕ ΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΕΡΜΗΝΕΙΑ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Επιβλέπων Αν. Καθηγητής: Χάνος Αντώνιος

Αθήνα 2020

Ευχαριστώ τον καθηγητή μου κ. Αντώνιο Χάνο για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και την βοήθεια που μου παρείχε κατά την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
I. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ - Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου.....	6
1. Εννοιολογικός προσδιορισμός και νομική βάση.....	6
2. Ένταξη της «σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας» στα παραδοσιακά ερμηνευτικά κριτήρια.....	7
3. Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία ως υποχρέωση του εθνικού δικαστή.....	10
4. Η ανάγκη ύπαρξης της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, λόγω της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού κανόνα δικαίου.....	12
5. Σχέση με άλλα ερμηνευτικά σημεία αναφοράς ανώτερης τυπικής ισχύος.....	16
α. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις: Ο ρόλος της αρχής της άμεσης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου.....	16
i. Έννοια του ενωσιακού κανόνα δικαίου με άμεση εφαρμογή /αποτέλεσμα και σκοπός της σύμφωνης με αυτόν ερμηνείας του εθνικού κανόνα δικαίου.....	16
ii. Έννοια του ενωσιακού κανόνα δικαίου στερούμενου αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος και σκοπός της σύμφωνης με αυτόν ερμηνείας του εθνικού κανόνα δικαίου.....	23
β. Σχέση με την εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία του κοινού νόμου.....	28
γ. Σχέση προς τη σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο ερμηνεία του εθνικού Κανόνα.....	31
II. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - Η λειτουργία και τα όρια της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου.....	34
1. Πότε τίθεται σε εφαρμογή ο μηχανισμός της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου.....	34
α. Σύμφωνη ερμηνεία στις διαφορές μεταξύ ιδιώτη και κράτους.....	35
β. Σύμφωνη ερμηνεία στις διαφορές μεταξύ ιδιωτών.....	38
2. Όρια της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας.....	41
α. Το γράμμα του ερμηνευόμενου εθνικού κανόνα δικαίου.....	41
β. Η μη επιβολή υποχρεώσεων εις βάρος ιδιωτών.....	42
III. ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ - Ειδικότερα ζητήματα της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου.....	44
1. Αυτεπάγγελτη ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης από τον εθνικό δικαστή.....	44
2. Η συμβολή του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής στη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία.....	46
3. Μελέτη περιπτώσεων της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία από τον Έλληνα δικαστή.....	49
IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ-ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	61
V. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	64

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας γίνεται λόγος όχι απλά για μία εμπορική ένωση που έχει ως απώτερο σκοπό την πραγμάτωση των τεσσάρων ελευθεριών¹, αλλά για μία νέα κοινότητα δικαίου. Με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ωστόσο τα κράτη μέλη περιόρισαν τη νομοθετική τους λειτουργία και δημιούργησαν ένα αυτοτελές σύστημα κανόνων δικαίου υποχρεωτικό για τα ίδια και τους πολίτες τους, το οποίο οφείλουν να εφαρμόζουν τα δικαστήρια τους. Μολονότι το δίκαιο της ΕΕ αποτελεί αυτοτελή έννομη τάξη έναντι των έννομων τάξεων των κρατών μελών, δεν πρέπει να φανταστούμε ότι η έννομη τάξη της ΕΕ και οι έννομες τάξεις των κρατών μελών αλληλεπικαλύπτονται σαν στοιβάδες πετρωμάτων. Στην πραγματικότητα, η έννομη τάξη της ΕΕ και οι εθνικές έννομες τάξεις είναι αλληλένδετες μεταξύ τους και βρίσκονται σε αμοιβαία εξάρτηση.

Σύμφωνα με τα οριζόμενα στη διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 4 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής: «Σ.Ε.Ε.»), τα κράτη – μέλη, στα πλαίσια της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας, οφείλουν να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο για να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από τη Συνθήκη ή από πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης. Μεταξύ αυτών είναι και η υποχρέωση των εθνικών αρχών να εφαρμόζουν και να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο που συνδέεται με τη μεταφορά δικαίου της Ένωσης κατά τρόπο που να συνάδει με το γράμμα και τον σκοπό του δικαίου της Ένωσης (υποχρέωση πίστης προς την ΕΕ). Ακολούθως, στο άρθρο 288 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: «Σ.Λ.Ε.Ε.»), ορίζεται πως «η οδηγία δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται, όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών». Αν για την επίτευξη του σκοπού μίας οδηγίας πρέπει να ερμηνεύσει το εθνικό του δίκαιο διαφορετικά απ' ό,τι έκανε στο παρελθόν, αυτό οφείλει να κάνει.

Κατά συνέπεια, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι απλά μια κοινότητα συμφερόντων, αλλά προπαντός κοινότητα αλληλεγγύης. Οι συνθήκες της Ένωσης και οι διατάξεις

¹ Το 1993 η ενιαία αγορά ολοκληρώνεται με τις «τέσσερις ελευθερίες», δηλαδή την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίων.

δικαίου που έχουν εκδοθεί από τα όργανά της σε εκτέλεση των Συνθηκών πρέπει όχι μόνο να τηρούνται, αλλά και να υλοποιούνται από τις αρχές των κρατών μελών ώστε να αποκτούν ζωή. Η υποχρέωση συμμόρφωσης των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αυτά που η τελευταία επιτάσσει, είτε μέσω των Συνθηκών, είτε μέσω των πράξεων που εκδίδουν τα θεσμικά της όργανα, ελέγχεται μέσω της έρευνας από τον εθνικό δικαστή της συμβατότητας του εθνικού προς το ενωσιακό δίκαιο, ο οποίος (έλεγχος) πραγματοποιείται μέσω των ακόλουθων μηχανισμών: της «αρχής της υπεροχής» του ενωσιακού δικαίου, του άμεσου αποτελέσματος διατάξεων της Συνθήκης ή του παράγωγου δικαίου, της σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου και τέλος, της εξωσυμβατικής ευθύνης του κράτους – μέλους λόγω παράβασης του δικαίου της Ένωσης.

Η παρούσα εργασία ειδικεύεται στην εκπλήρωση της υποχρέωσης των κρατών – μελών να ακολουθούν τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου, όπως αυτή επιτυγχάνεται μέσω της σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας των κανόνων δικαίου της εσωτερικής έννομης τάξης των κρατών – μελών.

I. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ - Εισαγωγικές παρατηρήσεις για τη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου

1. Εννοιολογικός προσδιορισμός και νομική βάση

Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία είναι η ερμηνευτική μέθοδος που απαιτεί από τον εφαρμοστή του δικαίου, όταν υπάρχουν περισσότερες δυνατές ερμηνείες ενός κανόνα, από τις οποίες μια τουλάχιστον είναι αντίθετη με το ενωσιακό δίκαιο και μία τουλάχιστον είναι σύμφωνη με αυτό, να επιλέγει την τελευταία ή, αν είναι περισσότερες, μία από τις τελευταίες. Πρακτικά, σημαίνει ότι ο εφαρμοστής του δικαίου θα επιλέξει αρχικά μια ερμηνεία, θα εξετάσει κατά πόσον αυτή συγκρούεται με το ενωσιακό δίκαιο, και, αν αυτό συμβαίνει, θα επιχειρήσει να βρει μία άλλη δυνατή ερμηνεία που να είναι σύμφωνη με αυτό². Η λειτουργία της σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας αναγνωρίστηκε από το Δικαστήριο και εισήχθη στην έννομη τάξη της ΕΕ σχετικά αργά. Διακηρύχθηκε από το 1984 με την απόφαση Von Colson³ και εξειδικεύθηκε, ως προς το περιεχόμενο και τα όρια της στη μετέπειτα νομολογία του, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι σε ιδιωτική διαφορά που άγεται ενώπιον εθνικών δικαστηρίων κράτους μέλους και η οποία στηρίζεται σε δικαιώματα που το ενωσιακό δίκαιο απονέμει σε ιδιώτες, οι εθνικοί δικαστές θα πρέπει να εφαρμόζουν το εθνικό τους δίκαιο, στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του κειμένου και του σκοπού της κοινοτικής διάταξης, η οποία δεν έχει άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα, (όπως θα δούμε παρακάτω), έτσι ώστε να επιτυγχάνεται τελικά το αποτέλεσμά της⁴.

Νομικό έρεισμα για αυτό αποτέλεσε όπως είδαμε και παραπάνω το άρθρο 288 ΣΛΕΕ, αλλά και το άρθρο 10 παρ.1 ΣυνθΕΚ το οποίο υποχρεώνει τα κράτη μέλη να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο, το οποίο είναι κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη Συνθήκη. Τέλος, η έννοια της σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας εντάσσεται στο πεδίο της ερμηνείας του κανόνα δικαίου, η έκταση και η ένταση που προσλαμβάνει η υποχρέωση προσφυγής στον

² Βλ. Μεταλληνός, Α., «Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία», in Ενθύμημα Α. Αργυριάδη, Τόμος II, 1996, σελ. 608

³ Βλ. ενδεικτικά Δ.Ε.Κ. Von Colson και Kamann, όπ.π., σκ. 26

⁴ Βλ. Παπαδοπούλου Ρεβέκκα-Εμμανουέλα, «Ο Έλληνας δικαστής απέναντι στην υποχρέωση σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου: Επιτέλους, η αναγνώριση του αυτονόητου», ΔΕΕ 1/2008 (Έτος 14^ο)

ενωσιακό κανόνα, όχι ως εφαρμοστέο αυτόν καθεαυτό, αλλά απλώς ως παράμετρο ερμηνείας του εθνικού δικαίου, συναρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον ίδιο το εθνικό δικαστή και την αντίληψη του τελευταίου για το δικαιοδοτικό του ρόλο. Έτσι λοιπόν ο εθνικός δικαστής πρέπει να λάβει την πεποίθηση ότι η σύμφωνη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία δεν συνιστά ευχέρεια, αλλά υποχρέωση του.

Ειδική έκφραση της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο

Μία πτυχή της σύμφωνης με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας αποτελεί η σύμφωνη με την οδηγία ερμηνεία. Σύμφωνα με αυτήν, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να μεταφέρουν τις οδηγίες στο εθνικό δίκαιο. Τα όργανα που εφαρμόζουν το δίκαιο αλλά και τα δικαστήρια οφείλουν να συμβάλλουν μέσω της σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων των κρατών μελών. Η σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία διασφαλίζει τη συμμόρφωση προς τις οδηγίες σε επίπεδο εφαρμογής του δικαίου και, κατά συνέπεια, την ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή εθνικών εκτελεστικών διατάξεων σε όλα τα κράτη μέλη. Αποτρέπει το ενδεχόμενο να διασπαστεί σε εθνικό επίπεδο αυτό που μόλις ενοποιήθηκε σε επίπεδο Ένωσης μέσω της οδηγίας.

2. Ένταξη της «σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας» στα παραδοσιακά ερμηνευτικά κριτήρια

Η συστηματική ένταξη της εκάστοτε ερμηνευόμενης διατάξεως αποτελεί ένα εκ των παραδοσιακών κριτηρίων ερμηνείας το οποίο καλείται συνοπτικά «*συστηματική ερμηνεία*». Η *συστηματική* λοιπόν *ερμηνεία*, είναι ένα είδος ερμηνείας, που σκοπό έχει να αποκαλύψει το νόημα του κανόνα δικαίου μέσω της έρευνας της θέσης και της λειτουργίας του, στο *σύστημα δικαίου* που ανήκει. Μέσα από συστηματική ενότητα του ισχύοντος δικαίου, επιλέγεται εκείνη την ερμηνευτική εκδοχή που αναδεικνύει καλύτερα την αλληλουχία της ερμηνευόμενης διατάξεως με όλες τις άλλες με τις οποίες συναποτελεί την έννομη τάξη. Για το λόγο αυτό, για τον ερμηνευτή του δικαίου η συγκρότηση του γνωστικού αντικειμένου σε σύστημα αποτελεί αυτονόητη σχεδόν προϋπόθεση.

Το σύστημα δικαίου χωρίζεται σε *εξωτερικό*, που αποτελεί την ταξινόμηση των διατάξεων με τρόπο όσο το δυνατόν πιο σαφή, και το *εσωτερικό*, που αποτελείται από κανόνες με εσωτερική συνοχή, *τελολογική*, οργανωμένο γύρω από θεμελιώδεις αξιολογήσεις, εθνικές και ενωσιακές, που αποτελούν τη δικαιολογητική βάση της ύπαρξής τους. Άρα σε κάθε διάταξη που ερμηνεύουμε πρέπει να της προσδίδουμε τέτοιο νόημα, ώστε να βρίσκεται σε αρμονία με τις άλλες διατάξεις του ίδιου ρυθμιστικού πλαισίου, αλλά και με το ίδιο το ρυθμιστικό πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τις βασικές αξιολογικές του αρχές. Κατά την *τελολογική τώρα ερμηνεία*, η αποκάλυψη του νοήματος του κανόνα δικαίου περνάει μέσα από την ανίχνευση του σκοπού του, του τέλους του, και κυρίως του αντικειμενικού σκοπού του για την εξυπηρέτηση του οποίου ετέθη, ο οποίος συνίσταται ουσιαστικά στην εξισορρόπηση συγκρουόμενων συμφερόντων, με μια αξιολογική στάθμισή τους. *Ο συνδυασμός αυτών των δύο ερμηνευτικών κριτηρίων είναι καταλυτικός για την εξεύρεση του νοήματος μιας διάταξης.* Η λειτουργία του *εξωτερικού συστήματος* της ερμηνείας είναι περισσότερο πρακτική. Σκοπό έχει να παρέχει στον εφαρμοστή του δικαίου ένα όργανο ασφαλούς προσανατολισμού όπου τον οδηγεί κυρίως σε ορισμένες ερμηνευτικά σημαντικές ενδείξεις. Τη βεβαιότητα για την ορθότητα του ερμηνευτικού αποτελέσματος όμως, μας τη δίνει η *τελολογική θεώρηση μιας διάταξης* και η αναγωγή της στο *εσωτερικό σύστημα* των αξιολογικών αρχών. Από τη συγκρότηση των κανόνων σε *εσωτερικό σύστημα* με βάση τις αξιολογικές αρχές του, χωρίζουμε τους κανόνες δικαίου σε *ανώτερης και κατώτερης τυπικής ισχύος διατάξεις*⁵.

Η σύμφωνη με το σύστημα ερμηνεία συνδέεται επομένως με την κατά βαθμίδες ιεράρχηση των κανόνων δικαίου που αποτελούν το *σύστημα*, δηλαδή το πλέγμα εθνικών και υπερεθνικών διατάξεων και αξιολογήσεων, είναι δηλαδή μια *ιεραρχική ερμηνεία*. Ο εφαρμοστής του δικαίου ακολουθώντας την, οφείλει να επιλέγει εκείνη την ερμηνευτική εκδοχή ενός ιεραρχικά κατώτερου κανόνα που συνάδει περισσότερο με τις ρυθμίσεις που περιέχονται στους ιεραρχικά ανώτερους κανόνες και τις αξιολογήσεις τους, όπως του Συντάγματος και του ενωσιακού δικαίου, που είναι ανώτερης τυπικής βαθμίδος κανόνες. Άλλωστε, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, σαν ερμηνευτικό κριτήριο, έχει ως πρότυπο, *τη σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία*. Καθίσταται λοιπόν εύκολα αντιληπτό, υπό το παραπάνω πρίσμα, ότι η

⁵ Βλ. Παπανικολάου, ο.π., σελ.186.

σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία ενός νομοθετήματος, δεν αποτελεί ένα νέο – αυτοτελές ερμηνευτικό κριτήριο στα χέρια του εφαρμοστή του δικαίου, αλλά κατ' ουσία συνιστά *«εφαρμοσμένη συστηματική ερμηνεία»*. Στόχος της είναι κάθε φορά η εναρμόνιση των ερμηνευόμενων διατάξεων με τους ιεραρχικά ανώτερους δικαιικούς κανόνες του ενωσιακού δικαίου, έτσι ώστε να μην διασαλεύεται το οικοδόμημα της έννομης τάξης εκ των έσω, από τους ίδιους δηλαδή τους κανόνες δικαίου.

Πρέπει εδώ να τονισθεί ότι, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία διαφέρει από την *προσανατολισμένη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία*. Κατά την προσανατολισμένη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία γίνεται απλή ερμηνευτική αναγωγή στις ενωσιακές διατάξεις, ενώ όλες οι ερμηνευτικές εκδοχές είναι καταρχήν συμβατές με το ενωσιακό δίκαιο, δηλαδή επιδιώκεται να αναδειχθεί το κανονιστικό περιεχόμενο της ερμηνευόμενης διατάξεως υπό το φως μιας σχετικής με την ενωσιακή διάταξη επιταγής⁶. Ως ερμηνευτικό κριτήριο δεν υπερισχύει από τα άλλα π.χ. το γραμματικό και δεν μπορεί από μόνο του να καθορίσει το ερμηνευτικό αποτέλεσμα, όπως η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, που ουσιαστικά μετέχει της *«ελεγκτικής λειτουργίας της ερμηνείας»*. Στη λειτουργία της προσανατολισμένης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας εντάσσεται και η μετάγγιση των επιταγών του ενωσιακού δικαίου στο εθνικό του κράτους μέσω της εξειδίκευσης των γενικών ρητρών και της συγκεκριμενοποίησης των αόριστων νομικών εννοιών του τελευταίου, της οποίας η ανάπτυξη ακολουθεί. Πέρα από ερμηνευτικό κριτήριο, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία θεωρείται από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου, όπως και η αρχή της αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος του ενωσιακού κανόνα, *εκπλήρωση της υποχρέωσης συμμόρφωσης του κράτους στο ενωσιακό δίκαιο, το οποίο έμμεσα διεισδύει στην εσωτερική έννομη τάξη*, με τη συμμετοχή του ιδιώτη στον έλεγχο των κρατικών παραβάσεων⁷.

⁶ Βλ. Μεταλληνό, ο.π., 610

⁷ Βλ. ΔΕΚ, 04.07.2006, *Αδενέλερ* κ.α., C- 212/04, Συλλογή 2006. I-6057, σκ. 109, Βλ. για το ζήτημα της σύμφωνης ερμηνείας ως υποχρέωσης συμμόρφωσης του κράτους στο ενωσιακό δίκαιο και Χριστιανό, *Μετεξελίξεις της προσφυγής λόγω παραβάσεως στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 2010, σελ 146 και 153, που χαρακτηριστικά ονομάζει τη σύμφωνη ερμηνεία στις διαφορές μεταξύ ιδιώτη και κράτους ως *«τη μετάλλαξη της προσφυγής λόγω παράβασης του κράτους μέλους»*. Αντίθετοι στην άποψη ότι η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία μπορεί να χαρακτηρίζεται και από τις δύο ιδιότητες, οι *Περάκης Μ.* σε Χριστιανό, ο. π., σελ. 1211, που υποστηρίζει ότι η σύμφωνη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου είναι *μόνο εκπλήρωση της υποχρέωσης συμμόρφωσης του κράτους στο ενωσιακό δίκαιο* και *Παπαρσενίου ο. π.*, σελ 228, που υποστηρίζει ότι *είναι ειδικότερη πτυχή της τελεολογικής-συστηματικής ερμηνείας*.

3. Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία ως υποχρέωση του εθνικού δικαστή

Ορισμένοι θεωρητικοί συγκαταλέγουν τον μηχανισμό της σύμφωνης ερμηνείας στις ερμηνευτικές μεθόδους, των οποίων κάνει χρήση ο εθνικός δικαστής⁸. Ωστόσο κατά την παρούσα άποψη, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου δεν συνιστά ερμηνευτική μέθοδο. Ειδικότερα, όταν ο εθνικός δικαστής καλείται να ερμηνεύσει διάταξη του εσωτερικού δικαίου, η οποία έλκει την καταγωγή της από Οδηγία ή της οποίας το ρυθμιστικό περιεχόμενο έχει ως βάσει Οδηγία, θα πρέπει να προβεί στην ακόλουθη διαδικασία. Σε πρώτη φάση, θα πρέπει να ερμηνεύσει την ίδια την Οδηγία, και ειδικότερα το κείμενο της κρίσιμης γι' αυτόν διάταξης, σε συνδυασμό και με τις λοιπές διατάξεις και υπό το φως του σκοπού της Οδηγίας. Ως αφετηρία για την ερμηνευτική προσπάθεια του εθνικού δικαστή λειτουργεί το γράμμα της διάταξης, όμως για την αναζήτηση του πραγματικού νοήματος της διάταξης μιας Οδηγίας, κεντρική θέση καταλαμβάνει η χρήση της τελολογικής – συστηματικής ερμηνευτικής μεθόδου. Κρίσιμη, συνεπώς, είναι η ανεύρεση του σκοπού της εκάστοτε διάταξης που ενδιαφέρει τον εθνικό δικαστή⁹. Ο εθνικός δικαστής – ενίοτε και με τη βοήθεια του ενωσιακού δικαστή¹⁰ - έχει αποσαφηνίσει το νόημα του κειμένου της κρίσιμης διάταξης της Οδηγίας και έχει εντοπίσει τον σκοπό αυτής, επιστρέφει στον χρήζοντα ερμηνείας εθνικό κανόνα, τον οποίο ερμηνεύει κάνοντας χρήση των συνήθων ερμηνευτικών μεθόδων (γραμματική, ιστορική, τελολογική – συστηματική), λαμβάνοντας, όμως, υπόψη του και την ερμηνεία που έχει δώσει στη σχετική Οδηγία, μέσω της τελολογικής – συστηματικής, κατά κανόνα, ερμηνευτικής μεθόδου.

Με αυτό τον τρόπο, όταν ο εθνικός δικαστής καλείται να ερμηνεύσει έναν κανόνα του εσωτερικού δικαίου σε συμφωνία με τους κανόνες δικαίου της ενωσιακής έννομης τάξης, δεν χρησιμοποιεί κάποια διαφορετική ερμηνευτική μέθοδο. Αντιθέτως, όπως προκύπτει από τα προεκτεθέντα, η σύμφωνη ερμηνεία πραγματώνεται μέσω της χρήσης των συνήθων ερμηνευτικών μεθόδων, ήτοι της γραμματικής, της ιστορικής (σπανίως) και, κατά κύριο λόγο, της τελολογικής – συστηματικής ερμηνείας. Απλώς,

⁸ Έτσι, Μεταλληνός, ό.π., σελ. 608 και Παπαρσενίου, ό.π., σελ. 110-113

⁹ Βλ. Παπαρσενίου, ό.π., σελ. 116-118

¹⁰ Μέσω του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής που προβλέπεται από το άρθρο 267 της Σ.Λ.Ε.Ε. (πρώην άρθρο 234 της Σ.Ε.Κ.)

ως δικαστής κράτους – μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά την ερμηνεία μιας εθνικής διάταξης, εκτός από τον σκοπό του νόμου, στον οποίο η τελευταία εντάσσεται (όπως αυτός προκύπτει από την αιτιολογική έκθεση αυτού) και το πλέγμα των σχετικών με το κρίσιμο ζήτημα διατάξεων της εσωτερικής έννομης τάξης, λαμβάνει, περαιτέρω, υπόψη του και τις σχετικές με το θέμα που καλείται να ρυθμίσει διατάξεις της ενωσιακής έννομης τάξης.

Κατά την ερμηνεία ενός κανόνα δικαίου από τον δικαστή, η επιλογή της ερμηνευτικής μεθόδου, ή του συνδυασμού των ερμηνευτικών μεθόδων που θα χρησιμοποιήσει, εναπόκειται στη διακριτική του ευχέρεια. Δεν είναι, λοιπόν, δυνατόν, να υποδειχθεί στον δικαστή ποια μέθοδο ερμηνείας θα ακολουθήσει. Αντιθέτως, η ενεργοποίηση του μηχανισμού της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας από τον δικαστή δεν επαφίεται στη βούλησή του αλλά συνιστά υποχρέωση αυτού στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του, από την υποχρέωση συμμόρφωσης προς το ενωσιακό δίκαιο. Ως εκ τούτου, η σύμφωνη ερμηνεία δεν αποτελεί, κατά την παρούσα άποψη, μέθοδο ερμηνείας. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η σύμφωνη ερμηνεία λειτουργεί ως «υποκατάστατο της ελλείπουσας αμεσότητας» μιας Οδηγίας¹¹. Η λειτουργία, δηλαδή, που επιτελεί ο μηχανισμός της σύμφωνης ερμηνείας συνίσταται στην πλήρωση του κενού στην προστασία των δικαιωμάτων του ιδιώτη, το οποίο δημιουργείται στην περίπτωση που μία μή μεταφερθείσα ή πλημμελώς μεταφερθείσα στην εσωτερική έννομη τάξη Οδηγία δεν διαθέτει άμεσο αποτέλεσμα.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία αποτελεί έναν μηχανισμό εξυγίανσης, αφ' ενός των ανεπαρκειών που το εθνικό δίκαιο μπορεί να παρουσιάζει εξαιτίας της αμέλειας του εθνικού νομοθέτη να μεταφέρει μια Οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη, ή της αδυναμίας του να την μεταφέρει ορθώς, και αφ' ετέρου της έλλειψης αποτελεσματικότητας του ίδιου του ενωσιακού δικαίου στις περιπτώσεις εκείνες που δεν είναι δυνατή η αμεσότητα μιας Οδηγίας.

¹¹ Βλ. Παπανικολάου, Π., Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Αθήνα 2000, σελ. 202-203, αρ. 278

4. Η ανάγκη υπάρξης της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, λόγω της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού κανόνα δικαίου

Η Συνθήκη Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα αποτέλεσε διεθνή σύμβαση, που κατά το άρθρο 28 Σ κατέστη, από την κύρωσή της με νόμο, αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου¹². Από το περιεχόμενό της προέκυπτε ότι στην ελληνική έννομη τάξη δεν εισήχθη μόνο το τότε ισχύον πρωτογενές δίκαιο των Ιδρυτικών Συνθηκών και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων τους αλλά και κάθε ισχύουσα τη χρονική στιγμή της προσχώρησης διάταξη του παράγωγου ενωσιακού δικαίου. Οι ιδρυτικές αυτές Συνθήκες, έχοντας οι ίδιες *υπέρτερη τυπική ισχύ* σε σχέση με τα εθνικά δίκαια, περιβάλλουν επίσης, τόσο τη διαδικασία τροποποίησης των ίδιων όσο και τη διαδικασία παραγωγής του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου με *εγγυήσεις αυξημένης τυπικής ισχύος έναντι των εθνικών δικαίων*. Υποκείμενα αυτής της νέας έννομης τάξης, που εντάσσεται στο έννομο σύστημα των κρατών μελών και επιβάλλεται στα δικαστήριά τους, δεν είναι μόνο τα κράτη αλλά και οι υπήκοοί τους. Ο εθνικός δικαστής είναι επιφορτισμένος με την εφαρμογή και ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου όχι αόριστα, αλλά στο πλαίσιο των κατανεμημένων αρμοδιοτήτων μεταξύ Ένωσης και κρατών μελών¹³. Η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού κανόνα δικαίου έναντι των εθνικών διατάξεων νομιμοποιείται κυρίως μέσα από την «*ενοποιητική τεολογία*» του ενωσιακού κανόνα δικαίου¹⁴.

Σκοπός δηλαδή της έννομης τάξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι να παράξει κανόνες που προορίζονται να εισχωρήσουν στις έννομες τάξεις των κρατών μελών, ώστε να καταστούν αναπόσπαστο τμήμα τους, αλλά να διατηρήσουν συγχρόνως τον ενωσιακό,

¹² Βλ. άρθρο 28 Σ και ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 28 Σ κατά την οποία το άρθρο αυτό αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας μας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Το ελληνικό Σύνταγμα με αυτή τη διάταξη προδικάζει πανηγυρικά τη συμμετοχή της χώρας στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, και μάλιστα χωρίς να θέτει ειδικότερους όρους.

¹³ Η Ευρωπαϊκή Ένωση δρα μέσα στα όρια των αρμοδιοτήτων και για την επίτευξη των στόχων που της ορίζουν οι Συνθήκες. Στους τομείς που δεν υπάγονται στην *αποκλειστική* της αρμοδιότητα, η Ένωση δρα σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, δηλαδή παρεμβαίνει μόνον εάν και στο βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη. Η δράση της Ένωσης δεν υπερβαίνει τα αναγκαία όρια για την επίτευξη των στόχων των Συνθηκών (αρχή της αναλογικότητας). Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι η νέα Συνθήκη διακρίνει τρεις βασικές κατηγορίες αρμοδιοτήτων. Την *αποκλειστική* (άρθρο 3 ΣΛΕΕ), τη *συντρέχουσα* (άρθρο 4 ΣΛΕΕ) και την *υποστηρικτική ή συντονιστική των δράσεων* των κρατών μελών (άρθρο 6 ΣΛΕΕ).

¹⁴ Βλ. Παπανικολάου, ο.π., σελ. 194-195

αυτόνομο χαρακτήρα τους¹⁵. Θετικό έρεισμα της προσφέρουν οι διατάξεις 288 ΣΛΕΕ και 4 παρ. 3 ΣΕΕ, που ουσιαστικά αποτελούν και το έρεισμα της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας. Με την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού κανόνα συνδέθηκε αναπόδραστα η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία των κανόνων του εθνικού δικαίου καθώς, αξιολόγηση του ενωσιακού δικαίου παραμένει κενό γράμμα ελλείψει μηχανισμών πραγμάτωσης της αποτελεσματικότητάς του. Ιδιαίτερα, υποχρέωση πραγμάτωσης της έχουν όλες τις κρατικές εξουσίες.

Υποχρεώσεις του εθνικού δικαστή

Από την αρχή της υπεροχής της ενωσιακής έννομης τάξης έναντι της εθνικής ανακύπτει η υποχρέωση του εθνικού δικαστή, σε περίπτωση σύγκρουσης του ενωσιακού με εθνικό κανόνα, να άρει τη σύγκρουση με τέτοιο τρόπο ώστε να πραγματοποιηθεί πλήρως η σκοπούμενη με τον ενωσιακό κανόνα ενέργεια, καθώς ο ενωσιακός κανόνας *κατισχύει* (υπερέχει) κάθε αντιθέτου εθνικού, προγενέστερου ή μεταγενέστερου του εθνικού, κάτι που επιδιώκεται και με τη σύμφωνη με αυτόν ερμηνεία του εσωτερικού του δικαίου. Για να ισχύει κάτι τέτοιο πρέπει η υπερέχουσα διάταξη να έχει άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα, δηλαδή να μπορεί να καταστεί αντικείμενο επίκλησης από τον θιγόμενο ιδιώτη¹⁶. Όμως ακόμη και για τις διατάξεις που δεν μπορούν να τύχουν άμεσης εφαρμογής/αποτελέσματος, όπως οι Οδηγίες, που για να αποκτήσουν άμεση ισχύ πρέπει να μετουσιωθούν σε κανόνες εσωτερικής έννομης τάξης, η αρχή της υπεροχής εξακολουθεί να προβάλλεται μέσω του γεγονότος ότι κάθε ενωσιακός κανόνας αναπτύσσει τα αποτελέσματά του και παράγει αμέσως υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη, ανεξάρτητα από την εθνική πράξη μετατροπής¹⁷. Επίσης με την εισαγωγή του στην

¹⁵ Βλ. Σκανδάμη, Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Στοιχεία Ελληνικού Δικαίου προσαρμογής, 1994, αρ. 237 επ. · Σαχπεκίδου, ο.π., σελ.459, όπου τονίζεται η υποχρέωση του εθνικού νομοθέτη κατά την εισχώρηση μιας ενωσιακής πράξης και πιο συγκεκριμένα ενός Κανονισμού στο κράτος μέλος, να μην προκαλείται αβεβαιότητα σχετικά με την προέλευσή της.

¹⁶ Βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 9.3.1978, *Simmenthal*, C-106/77, Συλλογή 1978. I-629 σκ. 17-18 και 24, όπου τονίζεται ότι οι διατάξεις της Συνθήκης και οι άμεσα ισχύουσες πράξεις των κοινοτικών οργάνων έχουν ως αποτέλεσμα στις σχέσεις του προς το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών, όχι μόνο να καθιστούν αυτοδικαίως ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη υφιστάμενη διάταξη της ισχύουσας νομοθεσίας, αλλά και να κωλύουν την έγκυρη έκδοση νέων εθνικών κανόνων ασυμβίβαστων προς τους κανόνες του ενωσιακού δικαίου. Το ΔΕΕ μάλιστα, αναγνώρισε τον εθνικό δικαστή ως θεματοφύλακα της αρχής της υπεροχής. Δηλαδή, ο εθνικός δικαστής καθίσταται όργανο της ενωσιακής έννομης τάξης και επιφορτίζεται με την ορθή τήρηση και εφαρμογή του άμεσα ισχύοντος ενωσιακού δικαίου, κατά παραμερισμό του τυχόν αντίθετου εθνικού δικαίου, όπως επιτάσσει η αρχή της υπεροχής.

¹⁷ Όπως ο Κανονισμός, έτσι και η Οδηγία αποτελεί εσωτερικό δίκαιο από τη στιγμή που κοινοποιείται σε αυτά, οπότε και καθίσταται εμφανής στον εθνικό ορίζοντα ως στοιχείο του δικαίου της Ένωσης. Η

εσωτερική έννομη τάξη, όπως είδαμε, κάθε ενωσιακός κανόνας καθίσταται τμήμα της αλλά διατηρεί ταυτόχρονα και τον ενωσιακό χαρακτήρα του¹⁸. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να ειπωθεί ότι ο Έλληνας δικαστής ποτέ δεν αμφισβήτησε την αρχή της υπεροχής και πάντα είχε επίγνωση του ρόλου του *ως εθνικού και ενωσιακού δικαστή*, αν και δύσκολα αποδέχεται τη θεμελίωση της υπεροχής αποκλειστικά και μόνο στο ενωσιακό δίκαιο¹⁹. Έτσι, η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου ενεργοποιείται σε κάθε περίπτωση είτε μέσω της άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος, είτε μέσω της σύμφωνης ερμηνείας, ανάλογα με τις εκάστοτε περιστάσεις.

Υποχρεώσεις του εθνικού νομοθέτη

Βάσει της αρχής της υπεροχής, όταν μια ενωσιακή διάταξη είναι αντίθετη με την εθνική, ο εθνικός νομοθέτης έχει υποχρέωση να τροποποιήσει την εθνική διάταξη ή να εκδώσει νέα, ούτως ώστε να εναρμονιστεί με το ενωσιακό δίκαιο. Επίσης κατά την νομοθετική διαδικασία οφείλει να ελέγχει τη συμβατότητα του προς ψήφιση νόμου με το σύνολο του ενωσιακού δικαίου²⁰.

Υποχρεώσεις της διοίκησης

Η διοίκηση οφείλει και αυτή, όπως και ο εθνικός δικαστής, να διαφυλάττει τις αρχές της *υπεροχής και της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου*, παρέχοντας την απαραίτητη συνδρομή στους ιδιώτες ώστε να απολαύσουν τα δικαιώματα που τους εξασφαλίζει το γραπτό και άγραφο ενωσιακό δίκαιο²¹. Τίθεται το ζήτημα όμως εάν η

Οδηγία διαθέτει έναν άμεσο και αδιαμεσολάβητο χαρακτήρα ως προς την εισδοχή της στην εθνική έννομη τάξη, όχι όμως και ως προς την εκτέλεσή της, όπως είδαμε ανωτέρω. Η μεσολάβηση αυτή, αντιπαραβαλλόμενη προς το αδιαμεσολάβητο του άμεσου ενωσιακού κανόνα, δεν αποτελεί προϋπόθεση εισδοχής του κανόνα στο εσωτερικό δίκαιο αλλά είναι απαραίτητη για την *επικλησιμότητα* του μη άμεσου ενωσιακού κανόνα στα εθνικά δικαστήρια.

¹⁸ Βλ. Παπανικολάου, ο.π., σελ. 195-196, όπου αναφέρεται ότι ο ενωσιακός κανόνας δικαίου παραμένει για όλη τη διάρκεια της ισχύος του *ιδιογενής*, εσαεί ενωσιακός, και ως τέτοιος υπερέχει πάντοτε του προγενέστερου ή μεταγενέστερου εθνικού κανόνα, ο οποίος έχει αντίθετο περιεχόμενο.

¹⁹ Βλ. Σαχπεκίδου, ο.π., σελ. 511 επ., όπου τονίζεται ότι, η μεγάλη πλειοψηφία των αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων θεμελιώνει την υπεροχή στο άρθρο 28 του Συντάγματος και κυρίως στις παραγράφους ένα και δύο, ενώ λίγες επιχειρούν τη θεμελίωση σε κριτήρια καθαρά ενωσιακού δικαίου, που είναι το ορθό σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο.

²⁰ Βλ. Περάκη Μ. σε Χριστανό, ο.π., σελ. 1208.

²¹ Βλ. ΔΕΚ, 19.01.1993, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, C- 101/91, Συλλογή 1993.I-191, σκ. 24, που αναφέρει ότι, η διαπίστωση πως ένα κράτος μέλος παρέβη τις κοινοτικές του υποχρεώσεις, συνεπάγεται για τις

υπεροχή του ενωσιακού κανόνα εκτείνεται σε όλο το φάσμα του εθνικού δικαίου, (οι ενωσιακοί κανόνες δικαίου να υπερέχουν ακόμη και έναντι των εθνικών Συνταγμάτων) και η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού νόμου να υπερέχει της σύμφωνης με το Σύνταγμα ερμηνείας του, όταν αυτές προκρίνουν διαφορετικό αποτέλεσμα. Στο ελληνικό Σύνταγμα δεν ξεκαθαρίζεται κατά τρόπο σαφή το ζήτημα της ιεραρχίας μεταξύ του ελληνικού Συντάγματος και του ενωσιακού δικαίου. Το ΔΕΚ υποστήριξε ότι «Οιοσδήποτε ενωσιακός κανόνας δικαίου υπερέχει οιοσδήποτε εθνικού κανόνα»²². Στην Ελλάδα, άλλες αποφάσεις δικαστηρίων αναγνωρίζουν στο ενωσιακό δίκαιο *υπερσυνταγματική ισχύ* και άλλες, *υπερνομοθετική απλά ισχύ*. Στην πράξη πάντως, το ενδεχόμενο να υπάρξει αντίθεση μεταξύ ενωσιακού κανόνα και εθνικού Συντάγματος είναι πραγματικά σπάνιο και οριακό, δεδομένου ότι *τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι δημοκρατικές αρχές αποτέλεσαν, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ, ευθύς εξαρχής κανόνες της ενωσιακής έννομης τάξης*²³. Επομένως, είναι δυνατή στις περισσότερες των περιπτώσεων η ομόνοια μεταξύ των ενωσιακών και συνταγματικών κανόνων και με ειδικότερη πτυχή τη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού κανόνα και η οποία πρέπει να επιχειρείται όπου αυτό είναι εφικτό.

αρχές αυτού του κράτους μέλους, δικαστικές και διοικητικές, αφενός μεν, την αυτοδίκαιη απαγόρευση εφαρμογής της ρυθμίσεως που δεν συμβιβάζεται με τη Συνθήκη, αφετέρου δε, την υποχρέωση θεσπίσεως κάθε διατάξεως που είναι αναγκαία για την πλήρη υλοποίηση της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου.

²² Βλ. ΔΕΚ, 17.12.1970, *Internationale Handelsgesellschaft*, C-11/70, Συλλογή 1970,1125. Βλ. και στη *Σαχπεκίδου*, ο.π., σελ.467, ότι δεν επιτρέπεται έλεγχος συνταγματικότητας των πράξεων μεταφοράς της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο εάν υπάρχει περίπτωση ο έλεγχος αυτός να οδηγήσει σε αμφισβήτηση των διατάξεων της Οδηγίας και του αποτελέσματος που επιδιώκει.

²³ Βλ. *Βαλτούδη*, Θεμελίωση και οριοθέτηση της «σύμφωνης με την Οδηγία ερμηνείας», Αρμ. 1999, 23 · *Ρούκουνα*, Διεθνές Δίκαιο (Τεύχος Πρώτο), 2004, σελ. 79, που αναφέρει ότι το άρθρο 28 Σ προνοεί για τη συνύπαρξη του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου στην παρ. 1 και για την αναγνώριση ευρύτατου πεδίου αρμοδιοτήτων στα ενωσιακά όργανα στις επόμενες παραγράφους, με τέτοιο τρόπο που να μην τίθεται υπό τις παρούσες συνθήκες ζήτημα σύγκρουσης με το Σύνταγμα. Στην ακραία περίπτωση όπου τεθεί τέτοιο ζήτημα σύγκρουσης, αξιόπιστη λύση ίσως μπορεί να εξευρεθεί στο μηχανισμό κατανομής των νομοθετικών αρμοδιοτήτων μεταξύ ενωσιακής και εθνικής έννομης τάξης.

5. Σχέση με άλλα ερμηνευτικά σημεία αναφοράς ανώτερης τυπικής ισχύος

α. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις: Το πεδίο εφαρμογής της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου

ι) Έννοια του ενωσιακού κανόνα δικαίου με άμεση εφαρμογή /αποτέλεσμα και σκοπός της σύμφωνης με αυτόν ερμηνείας του εθνικού κανόνα δικαίου

Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία συναντάται και στις περιπτώσεις που ο ενωσιακός κανόνας δικαίου έχει άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα, αλλά και στις περιπτώσεις που λείπει η άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα του ενωσιακού κανόνα δικαίου, όπου είναι κατεξοχήν το πεδίο που αναπτύσσει τα έννομα αποτελέσματά της. Δηλαδή, το πεδίο εφαρμογής της είναι ανεξαρτημένο από τις προϋποθέσεις και την έκταση εφαρμογής των αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος διατάξεων του ενωσιακού κανόνα. Ο κύκλος των ενωσιακών πράξεων που εξοπλίζονται με άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα είναι εκ των προτέρων προσδιορισμένος, με βάση την ανάγκη αποτελεσματικής μετάγχισης των επιταγών του ενωσιακού δικαίου στα εσωτερικά δίκαια των κρατών-μελών.

Άμεση εφαρμογή έχουν οι Κανονισμοί²⁴. Οι Κανονισμοί που αποτελούν πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για τα φυσικά και νομικά πρόσωπα αναπτύσσουν κάθετη άμεση εφαρμογή, δηλαδή μπορεί να τους επικαλεστεί ένα φυσικό ή ένα νομικό πρόσωπο έναντι του κράτους μέλους, αντίστροφη κάθετη άμεση εφαρμογή, δηλαδή το κράτος μέλος μπορεί να επιβάλει μέσω αυτών κατά του φυσικού και του νομικού προσώπου υποχρεώσεις, και οριζόντια άμεση εφαρμογή, δηλαδή μπορεί να γίνει επίκληση του Κανονισμού έναντι άλλων φυσικών ή νομικών προσώπων, χωρίς να είναι αναγκαίο να εκδοθούν από το κράτος εκτελεστικά μέτρα εφαρμογής του αλλά με μόνη την ολοκλήρωση της διαδικασίας παραγωγής του. Το άμεσο αποτέλεσμα των ενωσιακών κανόνων, που έχει συνδεθεί με την απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες²⁵, καθώς και η αρχή της υπεροχής, αποτελούν εκδηλώσεις της αρχής της αυτονομίας της

²⁴ Βλ. Χριστιανό, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2011, σελ.157, ότι η άμεση εφαρμογή του Κανονισμού εδράζεται στο άρθρο 288 παρ.2 ΣΛΕΕ

²⁵ Ωστόσο, διατυπώνεται και η λιγότερο κρατούσα άποψη της ανεξάρτητης του αμέσου αποτελέσματος των ενωσιακών κανόνων από τη δημιουργία δικαιωμάτων για τους ιδιώτες και τη δυνατότητα επίκλησης τους από αυτούς, όταν έχουν συμφέρον να προσφύγουν ενώπιον του εθνικού δικαστή.

ενωσιακής έννομης τάξης. Είναι ο πιο ισχυρός τρόπος εξασφάλισης της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου. Αποτελεί κατασκευή του ΔΕΕ που έκρινε ότι, και άλλες πράξεις, εκτός του Κανονισμού, μπορούν να παραγάγουν «παρόμοια με αυτόν αποτελέσματα», ορίζοντας υπό ποιές προϋποθέσεις²⁶. Το άμεσο αποτέλεσμα συνιστά εκτροπή από την κανονιστική φύση αυτών των πράξεων, ωστόσο, αυτό είναι θεμιτό στο βαθμό που το ΔΕΕ αναγνωρίζεται ως δικαιοπαραγωγική πηγή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι βασικές αξιολογήσεις του κανόνα μη αμέσου εφαρμογής δε θίγονται. Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η αποφυγή της μετατροπής του ενωσιακού δικαίου που στερείται αμέσου εφαρμογής απλά σε ένα σύνολο κατευθυντήριων αρχών, αλλά η διατήρηση της κανονιστικής του αξίας. Το νομοθετικό του έρεισμα είναι διττό, όπως διττό μπορεί να θεωρηθεί και το νομιμοποιητικό θεμέλιο της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου. Σε περίπτωση π.χ. που οι Οδηγίες δεν έχουν μεταφερθεί ή έχουν καθυστερήσει να μεταφερθούν ή έχουν μεταφερθεί πλημμελώς στην εσωτερική έννομη τάξη, *το κράτος μέλος στερεί το ενωσιακό δίκαιο του επιδιωκόμενου αποτελέσματός του, αλλά συγχρόνως διαπράττει και παράβαση των άρθρων 4 παρ.3 ΣΕΕ και 288 ΣΛΕΕ*.

Άμεσο αποτέλεσμα αναδίδεται στην περίπτωση των διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου (κάποιων διατάξεων των Συνθηκών που χαρακτηρίζονται από ακρίβεια, βεβαιότητα και τελειότητα, όπως οι έννοιες αυτές αναλύονται κατωτέρω, ή γενικών αρχών, επειδή αυτές δεν περιέχουν επιφυλάξεις, αν και έχουν αόριστο και ευρύ περιεχόμενο), όσο και στη περίπτωση των διατάξεων διεθνών Συνθηκών που

²⁶ Η αρχή του αμέσου αποτελέσματος του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία θεωρείται και αυτή μια από τις θεμελιώδεις αρχές της, αναδείχθηκε με την απόφαση Van Gend en Loos, C-26/62, 5.2.1963, Συλλογή 1963, 1. Ειδικότερα, στις 5 Φεβρουαρίου 1963 το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφαση Van Gend en Loos, απαντώντας σε προδικαστικό ερώτημα υποβληθέν από ολλανδικό δικαστήριο. Το ολλανδικό δικαστήριο είχε επιληφθεί διαφοράς μεταξύ της ολλανδικής μεταφορικής επιχείρησης Van Gend & Loos και της ολλανδικής φορολογικής αρχής σχετικά με τελωνειακούς δασμούς τους οποίους η επιχείρηση αυτή όφειλε να καταβάλει για την εισαγωγή εμπορευμάτων από τη Γερμανία προς τις Κάτω Χώρες. Η μεταφορική επιχείρηση υποστήριζε ότι ο εφαρμοζόμενος δασμολογικός συντελεστής ήταν αντίθετος προς τον κανόνα της Συνθήκης ΕΟΚ που απαγόρευε στα κράτη μέλη να αυξάνουν τους τελωνειακούς δασμούς στις μεταξύ τους εμπορικές σχέσεις. Αντιθέτως, η φορολογική αρχή εκτιμούσε ότι η επιχείρηση δεν μπορούσε να επικαλεστεί τον κανόνα αυτόν διότι ο εν λόγω κανόνας δημιουργούσε υποχρέωση μόνον έναντι των λοιπών κρατών μελών και των κοινοτικών οργάνων. Ουσιαστικά η υπόθεση αφορούσε διατάξεις των Συνθηκών, που διαθέτουν άμεση εφαρμογή (άμεσο αποτέλεσμα ακριβολογώντας). Εκτός των άλλων αυτή η απόφαση αναφέρει ότι, το ενωσιακό δίκαιο, όπως γεννά υποχρεώσεις στο πρόσωπο των ιδιωτών, προορίζεται επίσης να δημιουργήσει δικαιώματα που εισέρχονται στη νομική περιουσία τους. Τέτοια δικαιώματα γεννώνται όχι μόνο, όταν ρητή πρόβλεψη τους γίνεται στη Συνθήκη, αλλά και εξαιτίας υποχρεώσεων που η Συνθήκη επιβάλλει με πολύ συγκεκριμένο τρόπο τόσο στους ιδιώτες, όσο και στα κράτη μέλη και τα ενωσιακά όργανα. Με αυτήν την απόφαση αποκόπηκαν και οι εναπομείναντες δεσμοί συγγένειας του κοινοτικού με το δημόσιο διεθνές δίκαιο και το κοινοτικό δίκαιο έγινε ζωντανό κομμάτι της νομικής πραγματικότητας κάθε κράτους μέλους.

υπογράφονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εφ'όσον αυτό έχει συμφωνηθεί από τα συμβαλλόμενα μέρη ενώ, αν η ύπαρξη άμεσου αποτελέσματος δεν προκύπτει από το κείμενο της συμφωνίας, το ΔΕΚ εξετάζει αν προκύπτει από το γράμμα, τη φύση της και το σκοπό της διεθνούς Συνθήκης ότι μπορούν να την επικαλεστούν ιδιώτες και αν είναι η συγκεκριμένη διάταξη της Συνθήκης που μας αφορά, είναι ακριβής, βέβαια και τελεία για να αναπτύσσει τελικά άμεσο αποτέλεσμα. Άμεσο αποτέλεσμα αναδίδεται και στην περίπτωση Αποφάσεων, για τα κράτη στα οποία απευθύνονται και επιβάλλουν υποχρεώσεις σε αυτά, ή διατάξεων Οδηγιών που είναι ακριβείς, βέβαιες και τελείες που δεν έχουν μεταφερθεί ή έχουν καθυστερήσει να μεταφερθούν ή δεν έχουν μεταφερθεί ορθά στην εσωτερική έννομη τάξη, στην περίπτωση που όλες οι ανωτέρω διατάξεις αποτελούν πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για τα φυσικά και νομικά πρόσωπα ενώ τα τελευταία μπορούν να τα προβάλουν ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και των εθνικών αρχών, ούτως ώστε να αποτρέπεται η απενεργοποίηση του περιεχομένου τους²⁷. Τέλος, προϋπόθεση για την άμεση εφαρμογή ή το άμεσο αποτέλεσμα μιας ενωσιακής διάταξης είναι βεβαίως αυτή να αφορά την εσωτερική έννομη τάξη και όχι αποκλειστικά τις σχέσεις των κρατών μελών με την Ένωση ή αποκλειστικά την Ένωση, την οργάνωσή της κ.λ.π.²⁸. Χωρίζεται σε *κάθετο άμεσο αποτέλεσμα*, *αντίστροφο κάθετο άμεσο αποτέλεσμα* και *οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα* κατά τις αντίστοιχες διακρίσεις του Κανονισμού. Σε μια ενωσιακή πράξη μπορεί κάλλιστα κάποιες διατάξεις της να παράγουν και άλλες να μην παράγουν άμεσο αποτέλεσμα. Η έρευνα του αν μια διάταξη παράγει άμεσο αποτέλεσμα μπορεί να γίνει και από το ΔΕΕ, στα πλαίσια προδικαστικού ερωτήματος.

Ωστόσο, εν αντιθέσει με τους Κανονισμούς, οι Οδηγίες που δεν έχουν μεταφερθεί σωστά στην εσωτερική έννομη τάξη δεν έχουν οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα²⁹ και αντίστροφο κάθετο άμεσο αποτέλεσμα. Επίσης το κάθε είδους άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών, με τις ιδιαιτερότητες που αυτό παρουσιάζει για τις Οδηγίες και αναφέρονται κατωτέρω, αρχίζει από το τέλος της περιόδου που προβλέπεται για τη μεταφορά τους στο εσωτερικό του κράτους μέλους. Κατ'εξάίρεση όμως μπορεί να παραχθεί άμεσο

²⁷ Σύμφωνα με τον Σκανδάμη, ο.π., σελ. 410 «η αμεσότητα της κοινοτικής έννομης τάξης ορίζεται ως η ενέργεια που αναπτύσσει η κοινοτική διάταξη, αφενός απέναντι στον διοικούμενο, τον οποίο καθ' οιονδήποτε τρόπο αφορά, αφετέρου απέναντι στην εθνική δικαιοδοτική ή διοικητική αρχή, την οποία νομιμοποιεί να παρέμβει χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη λήψη εθνικών μέτρων εισδοχής, συμπλήρωσης ή εκτέλεσης».

²⁸ Βλ. Καράκωστα, ο.π., σελ.65.

²⁹ η Οδηγία δεν απευθύνεται σε ιδιώτες αλλά στα κράτη μέλη, και συνεπώς, δε μπορεί να επιβάλει υποχρεώσεις εις βάρος των ιδιωτών.

αποτέλεσμα και πριν τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της, υπό την έννοια ότι, αν και τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να θεσπίζουν τα μέτρα μεταφοράς της πριν την παρέλευση της προθεσμίας για τη μεταφορά της, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας αυτής, οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων που μπορεί να διακυβεύσουν σοβαρά το επιδιωκόμενο από την Οδηγία αποτέλεσμα³⁰. Η ίδια εξαίρεση είδαμε ότι ισχύει και για τη σύμφωνη με την Οδηγία ερμηνεία, πριν λήξει η προθεσμία μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο.

Το *άμεσο αποτέλεσμα* λοιπόν, αποτελεί μια επανάσταση στον τομέα της δικαστικής προστασίας των ιδιωτών, που είναι αδιαμφισβήτητα υποκείμενα της έννομης τάξης της Ένωσης. Επίσης, με σκοπό να αυξηθεί η προστασία των ιδιωτών και μέσω της ύπαρξης των κανόνων με κάθετη άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα, το ΔΕΕ έχει υιοθετήσει μια διευρυμένη, λειτουργική έννοια του κράτους, σε αντίθεση με την κρατούσα στην Ελλάδα οργανική θεωρία, που περιλαμβάνει και όργανα περιφερειακής διοίκησης όπως δήμους και κοινότητες και οργανισμούς και φορείς που υπόκεινται στην εποπτεία ή τον έλεγχο του κράτους ή έχουν εξαιρετικές εξουσίες δυνάμει αναθέσεως με πράξη δημόσιας αρχής, ανεξάρτητα από τη νομική μορφή τους³¹. *Φυσικά, το άμεσο αποτέλεσμα του ενωσιακού κανόνα δικαίου δεν απαλλάσσει το κράτος μέλος από την υποχρέωση συμμόρφωσης της εθνικής του νομοθεσίας με αυτόν.*

Σύμφωνα με το άμεσο αποτέλεσμα λοιπόν, ο ενωσιακός κανόνας που το διαθέτει, αλλά και η σύμφωνη με αυτόν ερμηνεία την εθνικής διάταξης, μπορούν να γίνουν αντικείμενο επίκλησης από τα φυσικά και τα νομικά πρόσωπα και στις σχέσεις με άλλον ιδιώτη³², ενώπιον του εθνικού δικαστή, όπως συμβαίνει, λ.χ. για διατάξεις Συνθηκών, που

³⁰ Κατά τη διάρκεια της προθεσμίας για τη μεταφορά Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσουν την επίτευξη του επιδιωκόμενου από την Οδηγία αποτελέσματος μέχρι τη λήξη της προθεσμίας αυτής. Συνεπώς, μολονότι τα κράτη μέλη δεν υποχρεούνται να θεσπίζουν τα μέτρα αυτά πριν από την παρέλευση της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό τους δίκαιο, από τον συνδυασμό των άρθρων 5, δεύτερο εδάφιο, και 189, τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης (σημερινά άρθρα 4 παρ. 3 ΣΕΕ και 288 παρ. 3 ΣΛΕΕ) και της Οδηγίας αυτής καθεαυτής, προκύπτει ότι, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας αυτής, τα κράτη μέλη οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να διακυβεύσουν σοβαρά το επιδιωκόμενο από την Οδηγία αυτή αποτέλεσμα. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμά αν τούτο συμβαίνει ως προς εθνικές διατάξεις. Προβαίνοντας στην εκτίμηση αυτή, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξετάζει, ειδικότερα, αν οι επίμαχες διατάξεις εμφανίζονται ως πλήρης μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, καθώς και ποια είναι τα συγκεκριμένα αποτελέσματα της εφαρμογής των εν λόγω μη συμβατών προς την Οδηγία διατάξεων και ποια είναι η χρονική τους διάρκεια.

³¹ Αυτή η διευρυμένη έννοια του κράτους σύμφωνα με τον Καράκωστα, ο.π., σελ.68, διευκολύνει το επικλητό των Οδηγιών έναντι και δημοσίων επιχειρήσεων με μορφή Α.Ε., στις οποίες ανατίθενται στη χώρα μας σημαντικές δραστηριότητες που εγκυμονούν κινδύνους για το περιβάλλον.

³² Βλ. Παπανικολάου ,ο.π. ,σελ. 200 επ.

αποτελούν πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για τα φυσικά και νομικά πρόσωπα ή όταν η ερμηνευόμενη εθνική διάταξη αποτελεί μεταγραφή ομόλογης διάταξης Οδηγίας που απονέμει δικαιώματα στους ιδιώτες³³. Η σύμφωνη ερμηνεία λειτουργεί στη βάση ενός ευφυούς σχήματος που εξυπηρετεί, σε πρώτο επίπεδο, τη διασφάλιση των ιδιωτικών συμφερόντων μέσω της πρωτοβουλίας των ιδιωτών να επικαλεστούν τον ενωσιακό κανόνα ενώπιον του εθνικού δικαστή, και έτσι, σε δεύτερο επίπεδο, η εν λόγω πρωτοβουλία, οδηγεί στη διασφάλιση, μέσω του παράλληλου λειτουργικού ρόλου των ιδιωτών, της μέγιστης αποτελεσματικότητας των ενωσιακών επιταγών εντός της εθνικής έννομης τάξης. Η σύμφωνη ερμηνεία με τους ενωσιακούς κανόνες και η εφαρμογή τους μέσα στο σύστημα και σε διαλεκτική σχέση με τις υπόλοιπες διατάξεις του εθνικού δικαίου, συνεισφέρει στη διαμόρφωση κανόνων με υπερεθνικό ενωσιακό χαρακτήρα και στην ανάλογη διάπλαση των σχετικών εθνικών ρυθμίσεων³⁴.

Επομένως, όταν αναφέρουμε ότι οι διατάξεις μιας Οδηγίας έχουν άμεσο αποτέλεσμα, αναφερόμαστε στις διατάξεις Οδηγιών που είναι ακριβείς, βέβαιες και τελείες (δηλαδή όταν παρέχουν στο φυσικό ή στο νομικό πρόσωπο ένα δικαίωμα κατά τρόπο ακριβή, χωρίς δηλαδή διφορούμενη διατύπωση, ανεπιφύλακτο, χωρίς δηλαδή αιρέσεις και προθεσμίες αναφορικά με τον προσδιορισμό του φορέα του δικαιώματος, το περιεχόμενο του δικαιώματος και τον οφειλέτη, και μη καταλείποντα περιθώριο διακριτικής ευχέρειας στον εθνικό ή ενωσιακό νομοθέτη να εξαρτήσουν από περαιτέρω εκτελεστικές τους πράξεις την απόλαυση του δικαιώματος, εκτός αν η ευχέρεια αυτή υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο, ούτως ώστε να μπορεί να το επικαλεστεί στο δικαστήριο) και που δεν έχουν μεταφερθεί ή έχουν καθυστερήσει να μεταφερθούν ή έχουν μεταφερθεί πλημμελώς στην εσωτερική έννομη τάξη, όταν οι ιδιώτες προβάλουν τα δικαιώματα που τους παρέχουν ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Αυτές οι διατάξεις έχουν μόνο κάθετο άμεσο αποτέλεσμα, ενώ στερούνται του οριζοντίου αμέσου αποτελέσματος και του αντιστρόφου καθέτου.

³³ Βλ. Απόφαση ΑΠ 1360/1992 ΕλλΔνη 34,351, στην οποία βρισκόμαστε μπροστά από μια χαρακτηριστική περίπτωση ερμηνείας σύμφωνης με το σκοπό της Οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου Υπουργών «για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών ως προς τη δυνατότητα πρόσληψης, επαγγελματικής εκπαίδευσης και προαγωγής και τους όρους εργασίας», και υπό το φως του κειμένου της, των εθνικών διατάξεων, και συγκεκριμένα του δικαίου μεταφοράς της στην εσωτερική έννομη τάξη (Ν. 1414/1984 «εφαρμογή της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις»).

³⁴ Βλ. Καράκωστα, ο.π., σελ.88.

Κάθε πρόσωπο λοιπόν, μπορεί στις ανωτέρω περιπτώσεις ενωσιακών κανόνων να απαιτήσει να ερμηνευθεί το εσωτερικό του δίκαιο υπό το φως του Κανονισμού³⁵, των Αποφάσεων, των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου, των Συνθηκών ή της Οδηγίας, που έχουν άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα, προς επίτευξη των σκοπών τους. Το δικαιοδοτικό θεμέλιο αυτού του ερμηνευτικού κριτηρίου, όπως τονίσαμε και ανωτέρω, είναι διττό. Βέβαια, βρίσκεται στις διατάξεις της Συνθήκης, αποτελώντας ειδική έκφραση του άρθρου 4 παρ. 3 ΣΕΕ, από το οποίο πηγάζουν οι αρχές της αποτελεσματικότητας, της ομοιόμορφης ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου και της αρχής της Κοινοτικής πίστης μέσω του καθήκοντος συνεργασίας που επιβάλλεται στις αρχές των κρατών μελών³⁶, ενώ προκειμένου για υποθέσεις που αφορούν την ελλιπή εφαρμογή Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη κράτους μέλους, εισφέρεται ως νομική βάση το άρθρο 288 παρ. 3 ΣΛΕΕ, στο οποίο θεμελιώνεται η υποχρέωση των κρατών μελών να επιτύχουν το επιδιωκόμενο από τις ενωσιακές Οδηγίες αποτέλεσμα.

Χαρακτηριστικό μάλιστα της σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας σε διαφορές μεταξύ ιδιώτη και κράτους είναι ότι η διάταξη του ενωσιακού δικαίου δεν απαιτείται να παρέχει δικαιώματα στα φυσικά ή τα νομικά πρόσωπα, που μπορούν να τα επικαλούνται έναντι των κρατών μελών, αρκεί να επιβάλει συγκεκριμένες υποχρεώσεις στο κράτος μέλος, το οποίο πρέπει να συμμορφωθεί προς αυτές, και αυτή ακριβώς τη συμμόρφωση να απαιτεί ο ιδιώτης, όπως είναι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από Οδηγίες που αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος³⁷, εν

³⁵ Για παράδειγμα, κάποιοι Κανονισμοί καταλείπουν στα κράτη μέλη πεδίο για απαραίτητη μεταφορά, όπως σχετικά με την υιοθέτηση κυρώσεων για παράβαση των διατάξεών τους. Επομένως γεννάται υποχρέωση για σύμφωνη με αυτούς ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου. Βλ. για παράδειγμα ΔΕΚ, 07.01.2004, X (Rolex) , C-60/02, Συλλογή 2004. I-00651.

³⁶ Το ΔΕΚ επικαλείται συχνά την εν λόγω διάταξη για να επιβάλει ειδικές υποχρεώσεις στα εθνικά δικαστήρια, ώστε να διασφαλίσουν την αποτελεσματική δικαστική προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων που βασίζονται στο ενωσιακό δίκαιο.

³⁷ Βλ. Χριστιανό, Μετεξελίξεις της προσφυγής λόγω παραβάσεως στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 2010, σελ. 151 επ. Το γεγονός ότι έχει αποσυνδεθεί η δυνατότητα των ιδιωτών να επικαλεστούν την Οδηγία στο εθνικό δικαστήριο, και ο συνακόλουθος έλεγχος της τήρησης ή μη των διατάξεών της, από τη χορήγηση δικαιώματος σε αυτούς, και ότι μπορεί να γίνει επίκληση διατάξεων Οδηγίας κατά αντιθέτου εθνικού κανόνα και σε αυτήν την περίπτωση, αναδείχθηκε για πρώτη φορά με την απόφαση ΔΕΚ, 19.09.2000, Linster, C-287/98, Συλλογή 2000. I-06917, σκ. 32, όπου αναφέρεται ότι το Δικαστήριο έχει δεχθεί επανειλημμένα ότι δεν συμβιβάζεται με το δεσμευτικό αποτέλεσμα το οποίο αναγνωρίζει στις Οδηγίες το άρθρο αυτό (288 παρ.3 ΣΛΕΕ), ο καταρχήν αποκλεισμός της δυνατότητας επικλήσεως, εκ μέρους των ενδιαφερομένων, των υποχρεώσεων που επιβάλλουν οι Οδηγίες αυτές. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις όπου οι κοινοτικές αρχές υποχρεώνουν, με έκδοση Οδηγίας, τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, η πρακτική αποτελεσματικότητας της πράξεως αυτής θα εξασθενούσε αν δεν επιτρεπόταν στους ιδιώτες να την επικαλούνται ενώπιον των δικαστηρίων, και στα εθνικά δικαστήρια να τη λαμβάνουν υπόψη ως στοιχείο του κοινοτικού δικαίου προκειμένου να διαπιστώσουν αν ο εθνικός νομοθέτης παρέμεινε εντός των ορίων του περιθωρίου εκτιμήσεως που χαράσσει η Οδηγία, στο πλαίσιο της ευχέρειας που του αναγνωρίζεται ως προς τον τύπο και τα μέσα για την εφαρμογή της.

αντιθέσει με τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την ανάπτυξη του αμέσου αποτελέσματος. Εναπόκειται έπειτα στον εθνικό νομοθέτη να τροποποιήσει την εθνική διάταξη ούτως ώστε να εναρμονίζεται με τον ενωσιακό κανόνα δικαίου, εκτός εάν εκλείψει ο ενωσιακός κανόνας που εμποδίζει την εφαρμογή του. Στην περίπτωση της ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου σύμφωνα με τον κανόνα αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος δεν προωθείται τόσο η αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου, όσο η ασφάλεια δικαίου του εσωτερικού, με την προσπάθεια αποτροπής του αιφνιδιασμού των κοινωνιών του δικαίου και συμβάλλει στην σωστή κατανομή των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στα εθνικά δικαστήρια και στον εθνικό νομοθέτη, υπηρετώντας τη βούλησή τους, επομένως εξυπηρετούνται κυρίως εθνικά συμφέροντα. Δηλαδή, η εθνική έννομη τάξη διεκδικεί την εφαρμογή της και η ενωσιακή «παραχωρεί» την ερμηνευτική αυτή δυνατότητα στο βαθμό που οι κρίσιμες για εκείνη επιδιώξεις συνεχίζουν να υλοποιούνται. Βέβαια στην περίπτωση κυρίως των Οδηγιών που δεν έχουν μεταφερθεί ή έχουν καθυστερήσει να μεταφερθούν ή έχουν μεταφερθεί πλημμελώς στην εσωτερική έννομη τάξη και αναπτύσσουν μόνο κάθετο άμεσο αποτέλεσμα, η σύμφωνη με αυτές ερμηνεία, εξυπηρετεί και το ενωσιακό δίκαιο, καθώς το άμεσο αυτό αποτέλεσμα, η εξακρίβωση της ύπαρξης του οποίου είναι συχνά δύσκολο νομικό πρόβλημα, δεν εξασφαλίζει απόλυτα την αποτελεσματικότητα του ενωσιακού δικαίου που έχει σκοπό να ενταχθεί σωστά στην εσωτερική έννομη τάξη, με την προσαρμογή της εθνικής νομοθεσίας σε αυτό³⁸, οπότε η σύμφωνη με αυτό ερμηνεία βοηθάει στο να προσαρμόζεται ως ένα βαθμό ο εθνικός κανόνας στον ενωσιακό³⁹. Στην επόμενη κατηγορία ερμηνείας, σύμφωνης με κανόνα που στερείται αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος που ακολουθεί, η ερμηνεία αντίθετα, έχει ως σκοπό την εξασφάλιση ενωσιακών συμφερόντων.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού κανόνα γνωρίζει τα απώτατα όρια της εκεί όπου εξαντλούνται τα ερμηνευτικά περιθώρια των λοιπών κριτηρίων του εθνικού ορίζοντα ερμηνείας. Πρέπει δηλαδή η ερμηνευτική εκδοχή που προκρίνεται ως σύμφωνη με τον κοινοτικό κανόνα να μπορεί να υποστηριχθεί ενόψει των εναλλακτικών δυνατοτήτων που παρέχουν οι

³⁸ Σύμφωνα με πάγια νομολογία του ΔΕΚ, το άμεσο αποτέλεσμα της Οδηγίας δεν απαλλάσσει το κράτος από την υποχρέωση προσαρμογής της εθνικής νομοθεσίας σε αυτήν με τις κατάλληλες διατάξεις. Η νομολογία αυτή θα ήταν περιττή τυπολατρεία, αν δεν υπήρχε κάποιο συμφέρον της ενωσιακής έννομης τάξης να προσαρμοστεί η εθνική νομοθεσία, ακόμα και αν η Οδηγία έχει άμεσο αποτέλεσμα.

³⁹ Βλ. Μεταλληνό, ο.π., σελ. 621 επ.

ερμηνευτικές μέθοδοι του εσωτερικού δικαίου. Η σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία αποκλείεται επομένως όταν ο εθνικός κανόνας εμφανίζει μονοσημία⁴⁰. Ειδικότερα, αν ενόψει του γράμματος, του σκοπού και της συστηματικής ένταξης της επίμαχης εθνικής διάταξης δεν προκύπτει ερμηνεία της δυνάμενη να εναρμονιστεί με τις επιταγές του κοινοτικού δικαίου, ο εθνικός δικαστής οφείλει να αρνηθεί την εφαρμογή της και να εφαρμόσει αποκλειστικά τον υπερέχοντα κοινοτικό κανόνα. Σε διαφορετική περίπτωση, θα χρησιμοποιούσε την ερμηνευτική επιρροή του κοινοτικού δικαίου ως «όχημα» ψευδοερμηνείας του εθνικού δικαίου υποπίπτοντας σε απαγορευμένη νομοθετική υποκατάσταση που θα αντέβαινε στην αρχή της διάκρισης των λειτουργιών του αρ. 26 του ελληνικού Συντάγματος. Η επιδίωξη της διάσωσης εφαρμογής του εθνικού κανόνα είναι δηλαδή μεθοδολογικά ορθή μόνο όταν η επιλεγόμενη ερμηνευτική δυνατότητα είναι όντως υπαρκτή και υποστηρίξιμη βάσει των άλλων κριτηρίων. Η συμφωνία με το κοινοτικό δίκαιο δεν αποτελεί επομένως κριτήριο διαμορφωτικό των ερμηνευτικών εκδοχών αλλά κριτήριο επιλογής μεταξύ των περισσότερων ήδη διαμορφωμένων-βάσει άλλων κριτηρίων-εκδοχών εκείνης (-ων) που το πληροί (-ούν). Είναι βέβαια αληθές ότι το κοινοτικό δίκαιο μπορεί να συγκαθορίσει και το περιεχόμενο των εθνικών κριτηρίων, πάντα όμως εντός του οριοθετικού πλαισίου του γράμματος της εθνικής διάταξης.

- ι) Έννοια του ενωσιακού κανόνα δικαίου στερουμένου αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος και σκοπός της σύμφωνης με αυτόν ερμηνείας του εθνικού κανόνα δικαίου*

Στη δεύτερη περίπτωση, ο ενωσιακός κανόνας στερείται αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος όπως συμβαίνει όταν: 1. του λείπει η ρυθμιστική επάρκεια (ακρίβεια, βεβαιότητα και τελειότητα), ή 2. πρόκειται για Οδηγία μη μεταφερθείσα ορθώς στην εσωτερική έννομη τάξη, δηλαδή με έκδοση εθνικής πράξης μη ανταποκρινόμενης στους στόχους και στο περιεχόμενο της Οδηγίας, και που έτσι δεν

⁴⁰ Για σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία γίνεται λόγος σε Παπαρσενίου, Κοινοτικές Οδηγίες και δικαιώματα ιδιωτών, σ. 115, και για την περίπτωση που ο εθνικός κανόνας εμφανίζει μονοσημία αλλά ταυτόχρονα και συμφωνία προς το κοινοτικό δίκαιο, υπό την έννοια ότι ερμηνευτικά κριτήρια του εθνικού και του κοινοτικού ορίζοντα υποδεικνύουν την ίδια λύση. Πρόκειται για μια διευρυμένη οπτική που εντάσσει στο εννοιολογικό πλαίσιο της σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και την ερμηνεία σύμφωνης προς το κοινοτικό δίκαιο διάταξης. Ωστόσο, ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι το κοινοτικό ερμηνευτικό κριτήριο συνεξετάζεται με αυτά της εθνικής προέλευσης ή αποτελεί μέρος αυτών ήδη από το στάδιο της διάγνωσης των ερμηνευτικών εκδοχών (π.χ. στο πλαίσιο της διάγνωσης του υποκειμενικού κριτηρίου του εθνικού νομοθέτη) και όχι σ' αυτό της επιλογής μεταξύ αυτών, η ορολογική αβεβαιότητα έχει μόνο θεωρητική σημασία ενόψει της ταυτότητας των λύσεων.

αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα στις διαφορές μεταξύ φυσικών ή νομικών προσώπων (οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα), όπως συμβαίνει στις διαφορές μεταξύ κράτους και φυσικών ή νομικών προσώπων (κάθετο άμεσο αποτέλεσμα), ούτε είναι δυνατόν να επιβληθούν υποχρεώσεις κατά των ιδιωτών από το κράτος μέλος μέσω αυτών (αντίστροφο κάθετο άμεσο αποτέλεσμα). Η καταρχήν έλλειψη οριζοντίου αμέσου αποτελέσματος και αντιστρόφου καθέτου αμέσου αποτελέσματος των Οδηγιών δεν επηρεάζει την υπεροχή τους έναντι του εθνικού δικαίου. Το άμεσο αποτέλεσμα δεν συνδέεται με τη θέση που καταλαμβάνει ο ενωσιακός κανόνας έναντι των εθνικών, αλλά μόνο με τη δυνατότητα των φυσικών και των νομικών προσώπων να τον επικαλούνται απευθείας ενώπιον των δικαστηρίων. Η δικαιολογητική βάση της έλλειψης αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος του ενωσιακού κανόνα δικαίου όταν του λείπει η ρυθμιστική επάρκεια είναι, ότι, όντας μη ακριβής, βέβαιος ή τέλειος, δε μπορεί απλά να ερμηνευθεί από το δικαστήριο, αλλά πρέπει να συγκεκριμενοποιηθεί από τα πολιτικά όργανα για να εφαρμοστεί. Στην περίπτωση που δεν γίνει κάτι τέτοιο, έχουμε αλλαγή στην κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των πολιτικών και δικαστικών οργάνων των κρατών μελών, εάν ο ενωσιακός κανόνας δικαίου συγκεκριμενοποιείτο από τα εθνικά δικαστήρια και όχι την εκτελεστική εξουσία. Βέβαια και αν το ίδιο το ΔΕΚ προέβαινε σε ερμηνεία αυτού του κανόνα, θα παραβίαζε αντίστοιχα την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών πρώτον στην Ένωση και δεύτερον μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών, καθώς αρμοδιότητα για τη συγκεκριμενοποίηση ενός ασαφούς ενωσιακού κανόνα που δεν διευκρινίζεται από τα ενωσιακά πολιτικά όργανα, έχουν τα εθνικά. Σε αυτήν την περίπτωση ουσιαστικά βλέπουμε μια στάθμιση ανάμεσα στην αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου και της κατανομής των αρμοδιοτήτων πρώτον μεταξύ των εθνικών οργάνων, δεύτερον μεταξύ των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τρίτον μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών της⁴¹.

Η δικαιολογητική βάση της έλλειψης οριζοντίου αμέσου αποτελέσματος των Οδηγιών είναι ουσιαστικά η εξής: το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων των Οδηγιών έχει σκοπό να επιβάλει κύρωση κατά του κράτους μέλους με το να αποκλείσει τη δυνατότητα του να επωφεληθεί από τη μη συμμόρφωση προς τις ενωσιακές του υποχρεώσεις⁴².

⁴¹ Βλ. Μεταλληνό, ο.π., 614 επ.

⁴² Βλ. Βαλτούδη, ο. π., 17, που αναφέρει την ανάπτυξη κάθετου αμέσου αποτελέσματος της Οδηγίας ως κύρωση του «venire contra factum proprium = αντιφατική συμπεριφορά» από το κράτος μέλος, που

Επιπλέον, η Οδηγία δεν μπορεί να επιβάλλει υποχρεώσεις εις βάρος φυσικών ή νομικών προσώπων αλλά μόνο κατά του κράτους διότι κατά αυτού απευθύνεται, διαφέροντας ως προς αυτό σε σχέση με τον Κανονισμό⁴³. Για τους ίδιους λόγους το ΔΕΚ αρνείται και την ύπαρξη αντιστρόφου καθέτου αμέσου αποτελέσματος, δηλαδή επίκληση των διατάξεων αυτών από το κράτος σε βάρος των ιδιωτών καθώς, το κράτος δε μπορεί να επωφελείται από την ίδια του την παράβαση. Ελλείποντος του αμέσου αποτελέσματος των διατάξεων του ενωσιακού κανόνα δικαίου, όταν του λείπει η ρυθμιστική επάρκεια και του οριζοντίου αμέσου αποτελέσματος των διατάξεων της Οδηγίας, τα φυσικά και τα νομικά πρόσωπα αδυνατούν να τις επικαλεστούν ευθέως ενώπιον των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων.

Ωστόσο, προκειμένου να καλυφθεί το κενό προστασίας και δικαίου που δημιουργείται και για την διείσδυση του ενωσιακού δικαίου στο εσωτερικό και τη διασφάλιση της συμμόρφωσης του κράτους μέλους προς τις ενωσιακές του υποχρεώσεις, *το ΔΕΚ έκρινε σκόπιμο να επιβάλει στα εθνικά δικαστήρια τη σύμφωνη με το ενωσιακό κανόνα ερμηνεία του εσωτερικού τους δικαίου, εξασφαλίζοντας την αποτελεσματικότητα και ομοιομορφία του ενωσιακού δικαίου αλλά και προστατεύοντας τα φυσικά και τα νομικά πρόσωπα, καθώς αποτελεί υποκατάστατο του ελλείποντος δικαιώματός τους να επικαλεστούν τον κανόνα του ενωσιακού δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων τους*⁴⁴. Μάλιστα, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, δεν απαιτεί οι διατάξεις του ενωσιακού κανόνα να είναι ακριβείς, ανεπιφύλακτες και τέλειες⁴⁵.

συνίσταται στην επίκληση της δικής του πλημμελούς συμπεριφοράς, δηλαδή τη μη ορθή ενσωμάτωση της Οδηγίας, για τη μη αναγνώριση στους ιδιώτες δικαιωμάτων που απορρέουν από την Οδηγία.

⁴³ Ο δεσμευτικός χαρακτήρας της Οδηγίας, στον οποίο στηρίζεται η δυνατότητα επίκλησής της ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, υφίσταται μόνο έναντι του κράτους στο οποίο απευθύνεται.

⁴⁴ Βλ. ΔΕΚ, 13.11.1990, Marleasing, C-106/1989, Συλλογή 1990. I-4135. Στην απόφαση Marleasing το ΔΕΚ απεφάνθη ότι σύμφωνα με το Κοινοτικό Δίκαιο δεν μπορεί να γίνει επίκληση των διατάξεων μιας Οδηγίας από ιδιώτη στο πλαίσιο εννόμου σχέσεως με άλλον ιδιώτη, όταν η Οδηγία δεν έχει σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία ως υποκατάστατο του οριζοντίου αμέσου αποτελέσματος της Οδηγίας. Σε αυτήν βλέπουμε μια ανάγλυφη απεικόνιση των αντίθετων συμφερόντων των διάδικων μερών που είναι ιδιώτες. Αυτή η απόφαση θεωρείται τόσο ριζοσπαστική ώστε το σκεπτικό της ονομάστηκε “Marleasing formula”. Η “Marleasing formula” είναι η μέθοδος που ακολουθείται για την παρέμβαση του Δικαστηρίου στις μεθόδους ερμηνείας του δικαίου από τα εθνικά δικαστήρια, ούτως ώστε το εθνικό δικαστήριο να συμμορφώνεται «όσο περισσότερο γίνεται» με τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁴⁵ Βλ. Παπαρσενίου ο.π.,σελ.227. Αντίθετος ο Γεωργιάδης Απ., ο. π., σελ.76, που τονίζει ότι η σύμφωνη με την ενωσιακή διάταξη ερμηνεία πρέπει να αποφεύγεται όταν η ενωσιακή διάταξη δεν είναι επαρκώς ορισμένη, καθώς αυτό προσκρούει στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Βλ. ωστόσο Μεταλληνό, ο.π.,618, που τονίζει ότι παρόλο που ένας κανόνας χωρίς ρυθμιστική επάρκεια (ακρίβεια, βεβαιότητα και τελειότητα), δε μπορεί να ερμηνευθεί και να εκτιμηθεί από τα δικαστήρια, δεν ισχύει κάτι τέτοιο, όταν αυτός ο ενωσιακός κανόνας γίνει αντικείμενο δικαστικής κρίσης σε σχέση με έναν εθνικό κανόνα, ούτως ώστε να μην συγκρούονται μεταξύ τους.

Επίσης, η σύμφωνη προς την Οδηγία ερμηνεία είναι δυνατή και πριν ακόμα την πάροδο προθεσμίας μεταφοράς της Οδηγίας, καθώς απευθύνεται στον εθνικό δικαστή ως εφαρμοστή και του ενωσιακού δικαίου, ανεξάρτητα από την πρωτοβουλία του εθνικού νομοθέτη. Είναι εμφανής επομένως η διαφορά ανάμεσα στο άμεσο αποτέλεσμα και στη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, της οποίας το πεδίο εφαρμογής, είναι πλήρως ανεξαρτημένο από τις προϋποθέσεις και την έκταση εφαρμογής του άμεσου αποτελέσματος. Δηλαδή, η υποχρέωση για σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, είναι διάχυτη στην ενωσιακή έννομη τάξη. Κάθε πρόσωπο μπορεί και στην περίπτωση που ο ενωσιακός κανόνας στερείται άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος να απαιτήσει να ερμηνευθεί το εσωτερικό του δίκαιο υπό το φως αυτού του κανόνα και ο εθνικός δικαστής οφείλει να καταφύγει υποχρεωτικώς στο ερμηνευτικό αυτό κριτήριο. Όπως μάλιστα υποστηρίζεται, το άμεσο αποτέλεσμα δεν αποτελεί πλέον τον κυρίαρχο μηχανισμό, μέσω του οποίου, τα φυσικά και νομικά πρόσωπα επικαλούνται το ενωσιακό δίκαιο ενώπιον των δικαστηρίων, αλλά ο μηχανισμός της σύμφωνης ερμηνείας έχει καταστεί κυρίαρχος, που εξασφαλίζει την αποτελεσματικότητα των κανόνων που στερούνται άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος⁴⁶.

Σε αυτήν την περίπτωση, της σύμφωνης ερμηνείας του εθνικού δικαίου με τον κανόνα ενωσιακού δικαίου που στερείται άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος, αν ο εθνικός κανόνας δε μπορεί να ερμηνευτεί σύμφωνα με τον ενωσιακό, δεν μένει ανεφάρμοστος όπως στην προηγούμενη περίπτωση, αλλά το ενωσιακό δίκαιο, δεν αναπτύσσει τα αποτελέσματά του στο εσωτερικό δίκαιο, με αποτέλεσμα να εφαρμόζεται αποκλειστικά ο εθνικός κανόνας⁴⁷. Έπειτα, ο εθνικός νομοθέτης οφείλει, προς συμμόρφωση με τις ενωσιακές του υποχρεώσεις, να τροποποιήσει τον εσωτερικό νόμο ούτως ώστε να εναρμονίζεται με τον ενωσιακό, εκτός εάν εκλείψει ο αντίθετος ενωσιακός κανόνας. Στην περίπτωση αυτής της ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου σύμφωνα με τον κανόνα που στερείται άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος, προωθείται η αποτελεσματικότητα, η υπεροχή, η ομοιόμορφη εφαρμογή και η αμεσότητα του ενωσιακού κανόνα δικαίου και εξυπηρετούνται κυρίως ενωσιακά συμφέροντα.

⁴⁶ Βλ. European Union Law όπου τονίζεται ότι η σύμφωνη με την Οδηγία ερμηνεία, αποτελεί τον κύριο μηχανισμό διασφάλισης της αποτελεσματικότητας των Οδηγιών, ανεξαρτήτως της σωστής, εσφαλμένης ή παντελώς ελλείπουσας μεταφοράς τους.

⁴⁷ Στην ενωσιακή νομολογία έχει υποστηριχθεί και η άποψη που επιτρέπει τον παραμερισμό της αντιενωσιακής εθνικής ρύθμισης σε περίπτωση σύγκρουσής της με ενωσιακό κανόνα στερουμένου άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος, αλλά όχι και την πλήρωση του δημιουργούμενου κενού δια της εφαρμογής ενός τέτοιου κανόνα, αλλά ενός άλλου εθνικού, μη αντιθέτου στην επίμαχη ενωσιακή διάταξη.

Ωστόσο, ούτε αυτός ο τρόπος επίτευξης των στόχων του ενωσιακού δικαίου δεν είναι πλήρως αποτελεσματικός, καθώς και τις στις δυο κατηγορίες ενωσιακών κανόνων η σύμφωνη με αυτούς ερμηνεία συναντά κάποια όρια.

β. Σχέση με την εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία του κοινού νόμου

Χωρίς πρόθεση να επεκταθούμε σε αναπτύξεις που υπερβαίνουν τους στόχους του παρόντος, θα ήταν σώφρον να επισημάνουμε ότι ο μηχανισμός που διέπει τις δύο πρακτικές (σύμφωνη ερμηνεία και εναρμονισμένη) είναι κοινός. Τα δύο ερμηνευτικά κριτήρια έχουν ως βασική αρχή την πρόκριση μεταξύ των πλειόνων ερμηνευτικών εκδοχών να επιλέγεται εκείνη που εναρμονίζεται πληρέστερα με το περιεχόμενο των συνταγματικών αρχών. Το Σύνταγμα αλλά και το ενωσιακό δίκαιο ως ερμηνευτικά σημεία αναφοράς, επιτελούν προκριματική λειτουργία έναντι λύσεων στο πλαίσιο του κανόνα του κοινού εθνικού δικαίου που αποτελεί αντικείμενο ερμηνείας. Η χάραξη των ορίων τους στο απώτατο ερμηνευτικό πλαίσιο του ερμηνευόμενου κανόνα αποτελούν προϊόν της ταύτισης του δικαιολογητικού τους θεμελίου. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η πρακτική της εναρμονισμένης με το Σύνταγμα ερμηνείας λειτούργησε ως πρότυπο για τη διάπλαση της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, οι δύο αυτές πρακτικές εμφανίζουν διαφοροποίηση ως προς την **αξιολογική** τους κατεύθυνση.

Αυτή γίνεται αντιληπτή από το γεγονός ότι το αρχικό διακύβευμα δεν είναι ο συνδυασμός των αντίρροπων αξιολογήσεων δύο διαφορετικών εννόμων τάξεων αλλά η διατήρηση της (ιεραρχικής) συστηματικής ενότητας αποκλειστικά στο πλαίσιο της εθνικής. Ειδικότερα, η εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία αποδέχεται μόνο τη μορφή διάσωσης του κοινού εθνικού κανόνα μέσω της ερμηνευτικής εκείνης εκδοχής που αποτρέπει την αντισυνταγματικότητά του. Ακολουθεί δηλαδή την αξιολογική πορεία που καταγράφει και η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία-ως εργαλείο της εθνικής έννομης τάξης- όταν ο ενωσιακός κανόνας είναι εξοπλισμένος με αμεσότητα. Ωστόσο, ενόψει της προκριματικής μεταξύ των περισσότερων ερμηνευτικών λύσεων λειτουργίας που και τα δύο επιτελούν, ερωτάται ποιά απ' αυτές πρέπει να επιλεγεί σε περίπτωση που κάθε κριτήριο προκρίνει διαφορετική⁴⁸.

⁴⁸ Το ενδεχόμενο σύγκρουσης των ερμηνευτικών πορισμάτων επισημαίνει ο Βαλτούδης, *ό.π.*, σ. 23 με περαιτέρω παραπομπή σε Σταθόπουλο από Σταθόπουλο-Χιωτέλλη-Αυγουστιανάκη, *Ενωσιακό Αστικό Δίκαιο I*, 1995 7 *in f.* και επίκληση της αναγωγής των θεμελιωδών στοιχείων της συνταγματικής παράδοσης των Κρατών-μελών σε αναπόσπαστο στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης. Ωστόσο, η ορθότητα της κατ' αρχήν εύλογης αυτής προσέγγισης μετριάζεται από τη σύγχρονη πρακτική του «κανονιστικού πληθωρισμού» των συνταγματικών κειμένων με τη συμπερίληψη σε αυτά διατάξεων εξαντλητικής ουσιαστικής ρύθμισης που εκφεύγουν της παραδοσιακής συνταγματικής (πολιτειακή οργάνωση, διάκριση εξουσιών, κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων) και άπτονται της κοινής νομοθετικής ύλης χωρίς να μπορούν να αναχθούν σε επίπεδο κοινών αρχών στη συνταγματική παράδοση

Ακριβέστερα, ποιά ερμηνευτική λύση πρέπει να επιλεγεί στην περίπτωση που η σύμφωνη με το ενωσιακό αντιτίθεται στο εθνικό Σύνταγμα ή το αντίστροφο;

Πρέπει να σημειώσουμε ότι η κάθε έννομη τάξη διεκδικεί προβάδισμα του δικού της ερμηνευτικού κριτηρίου. Όσον αφορά την εθνική έννομη τάξη, το Σύνταγμα εξαρτά την υπεροχή της κυρωμένης με νόμο διεθνούς συνθήκης έναντι του εσωτερικού δικαίου από τη μη αντίθεσή της προς το Σύνταγμα. Υπό αυτήν την έννοια, η εθνική προσέγγιση προκρίνει τη σύμφωνη με το Σύνταγμά της ερμηνευτική εκδοχή του εθνικού κανόνα, ακόμη κι αν αυτή εμφανίζεται αντικοινοτική. Αντιθέτως, η κοινοτική σφαίρα διεκδικεί υπεροχή έναντι των εθνικών δικαίων ανεξαρτήτως της ιεραρχικής βαθμίδας του εθνικού κανόνα στην εσωτερική έννομη τάξη. Με άλλα λόγια, η κοινοτική θεώρηση επεκτείνει την κανονιστική υπεροχή του ενωσιακού δικαίου και επί των εθνικών κανόνων ανώτερης τυπικής ισχύος. Η «συνταγματική υπεροχή» της εθνικής διάταξης είναι απολύτως αδιάφορη για την κοινοτική έννομη τάξη. Αυτή η αξιολογική αντίθεση κοινοτικής και εθνικής έννομης τάξης ως προς την έκταση της αρχής της υπεροχής μετατρέπεται σε μεθοδολογικό πρόβλημα για τον εθνικό δικαστή δεδομένου ότι ο τελευταίος είναι όργανο και των δύο εννόμων τάξεων και ταυτόχρονα αποδέκτης επιταγών που *in concreto* εμφανίζονται συγκρουόμενες. Πράγματι, το ελληνικό Σύνταγμα υποχρεώνει τον εθνικό δικαστή σε μη εφαρμογή νόμου τον οποίο κρίνει ως αντισυνταγματικό (93§4 Συντάγματος), ενώ η δέσμευση που απορρέει από το άρθρο 10 ΣυνθΕΚ καταλαμβάνει την υποχρέωση διάσωσης της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου (μεταξύ άλλων δια της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού κανόνα), ανεξαρτήτως τυπικής ισχύος του εθνικού κανόνα που διεκδικεί εφαρμογή στην περίπτωση.

Περαιτέρω, πρέπει να ειπωθεί ότι η παραπάνω μεθοδολογική αμφισβήτηση ανακύπτει και στις «δύο όψεις» της λειτουργίας της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, δηλαδή τόσο όταν αυτή τείνει να διασώσει εθνικό κανόνα αντίθετο προς άμεσο ενωσιακό όσο και όταν επιχειρεί να διαδραματίσει ρόλο «υποκατάστατου» της άμεσης εφαρμογής. Στην πρώτη περίπτωση, θα επιζητείται διάσωση του ερμηνευόμενου εθνικού κανόνα δια της εναρμόνισης με δύο αντιτιθέμενα κριτήρια ανώτερης τυπικής

των Κρατών-Μελών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου φαινομένου η διάταξη του άρθρου 14§9 του ελληνικού Συντάγματος περί «βασικού μετόχου».

ισχύος. Στη δεύτερη περίπτωση, θα επιχειρείται διάσωση με εναρμόνιση προς το ένα κριτήριο αυξημένης τυπικής ισχύος (Σύνταγμα) και ταυτόχρονη ικανοποίηση του άλλου που άλλως παραμένει αναποτελεσματικό. Για το λόγο αυτό πρέπει να ανευρεθεί και στις δύο περιπτώσεις κριτήριο που θα παρέχει το προβάδισμα σε κάποιο από τα δύο. Πριν ωστόσο γίνει λόγος για επίλυση της σύγκρουσης βάσει ιεραρχικών κριτηρίων, είναι αυτονόητο ότι πρέπει να έχει αποτύχει η απόπειρα εναρμόνισης του περιεχομένου των δύο ερμηνευτικών κριτηρίων, δηλαδή εθνικού Συντάγματος και ενωσιακού δικαίου. Ας μη ξεχνάμε όμως ότι η υποχρέωση σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας καταλαμβάνει όλη την εθνική έννομη τάξη, του Συντάγματος συμπεριλαμβανομένου. Μόνο όταν μια τέτοια προσπάθεια αποτύχει, οφείλουμε να καταφύγουμε στην εφαρμογή κανόνων επίλυσης της σύγκρουσης.

Πηγαίνοντας τη σκέψη μας παρακάτω βλέπουμε ότι ο εθνικός δικαστής δεσμεύεται τόσο από το εθνικό Σύνταγμα όσο και από τις κοινοτικές επιταγές περί αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου χωρίς η σχέση αυτή μεταξύ των δύο προκριματικών ερμηνευτικών κριτηρίων να έχει γίνει αντικείμενο οριοθέτησης.

Γεννιέται το ερώτημα για το πώς θα διαμορφωθεί η σύγκρουση των πηγών (εθνικής συνταγματικής και κοινοτικής) σε επίπεδο ερμηνευτικής τους επενέργειας επί των εθνικών κανόνων του κοινού δικαίου; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό άπτεται στο μηχανισμό της κατανομής των κανονιστικών αρμοδιοτήτων και ιδίως μέσω της αρχής της επικουρικότητας. Εκείνη απαντά στο ερώτημα αν η απαιτούμενη δράση θα αναληφθεί στη συγκεκριμένη περίπτωση από όργανο εθνικής ή κοινοτικής Προέλευσης. Ειδικότερα, ως επικουρικότητα νοείται η αρχή εκείνη σύμφωνα με την οποία η δράση των οργάνων σε ενωσιακό επίπεδο δικαιολογείται επί θεματικών πεδίων συντρέχουσας αρμοδιότητας όταν η κατάλειψή της στις εθνικές αρχές προβλέπεται να έχει μειωμένη αποτελεσματικότητα. Αν η έκδοση του ενωσιακού κανόνα συμπορεύεται με την αρχή της επικουρικότητας, τότε το ενωσιακό ερμηνευτικό κριτήριο οφείλει να προτάσσεται. Αντιθέτως, αν η παραγωγή του ενωσιακού κανόνα δεν υπακούει στην ανωτέρω αρχή, η σύμφωνη με τον αντίθετου περιεχομένου εθνικό συνταγματικό κανόνα εμφανίζεται συνεπής με την απονεμητέα στην εθνική έννομη τάξη αρμοδιότητα. Ωστόσο, δεν βλέπουμε λόγο να μην αναγνωρίσουμε στον εθνικό δικαστή την παραπάνω ερμηνευτική δυνατότητα, ότι δηλαδή είναι επιφορτισμένος με την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, έστω και σε επίπεδο ερμηνευτικής λειτουργίας,

όχι αόριστα αλλά στο πλαίσιο των κατανεμημένων αρμοδιοτήτων μεταξύ Κοινότητας και Κρατών-μελών.

Σε κάθε περίπτωση, στο βαθμό που η ιεραρχική σχέση των δύο προκριματικών (μεταξύ των περισσότερων ερμηνευτικών εκδοχών) κριτηρίων παραμένει εριζόμενο ζήτημα που «βαρύνει» τελικά το κρίνον δικαστήριο, η επίλυσή του πρέπει να διεξαχθεί στη βάση ενός κριτηρίου που μπορεί να διαγνωστεί στο πλαίσιο του ερμηνευτικού έργου.

γ. Σχέση προς τη σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο ερμηνεία του εθνικού κανόνα

Το ενωσιακό και το διεθνές δίκαιο, ως υπερεθνικές πηγές υπερνομοθετικής ισχύος, εμφανίζουν ομοιότητες και σε επίπεδο λειτουργίας τους ως ερμηνευτικών κριτηρίων του εθνικού δικαίου. Καταρχάς, πρέπει να λεχθεί ότι και το διεθνές δίκαιο επιτελεί ανάλογη προκριματική λειτουργία μεταξύ των περισσότερων ερμηνευτικών εκδοχών του εθνικού κανόνα. Πράγματι, δεν νοείται επιλογή ερμηνευτικής εκδοχής που να εναρμονίζεται με διεθνή υποχρέωση του Κράτους, όταν αυτή δεν μπορεί να υποστηριχθεί βάσει των ερμηνευτικών κριτηρίων του εθνικού ορίζοντα. Υπό αυτήν την έννοια, ενωσιακό και διεθνές δίκαιο φαίνεται να ενεργοποιούνται ως κριτήρια στο ίδιο στάδιο της ερμηνευτικής διαδικασίας.

Δεν πρέπει ωστόσο να παραγνωριστούν σημαντικές διαφοροποιήσεις που απηχούν τη διακριτή φύση ενωσιακού και διεθνούς κανόνα. Πράγματι, η υπερνομοθετική ισχύς του δικαίου που παράγεται από τις δύο διακριτές αυτές πηγές δεν περιβάλλεται με την ίδια κανονιστική ποιότητα. Ο ενωσιακό κανόνας εμφανίζει αδιαμεσολάβητο μετατροπής για την εισδοχή του στο εθνικό δίκαιο. Αντίθετα, ο διεθνής κανόνας είναι εξοπλισμένος με την ιδιότητα της πρωταρχίας έναντι του κοινού εθνικού δικαίου. Στη διαφορά αυτή θεμελιώνεται και μια περαιτέρω παρατήρηση. Η σύμφωνη με το διεθνές δίκαιο ερμηνεία έχει, σε αντίθεση με τη σύμφωνη προς το ενωσιακό, μονομερή κατεύθυνση.

Ειδικότερα, η πρωταρχία δεν απαιτεί άμεση αποτελεσματικότητα γιατί προϋποθέτει προηγούμενη ένταξη του διεθνούς δικαίου που είναι εξοπλισμένο μ' αυτήν. Επομένως, το διεθνές δίκαιο που δεν κατέστη μέρος του εσωτερικού δεν διεκδικεί ανάκτηση της μειωμένης αποτελεσματικότητάς του δια της οδού της σύμφωνης με αυτό ερμηνείας του κοινού εθνικού κανόνα.

Αντιθέτως, η τελευταία επιτελεί μόνο την «εναρμονιστική» λειτουργία διάσωσης του αντίθετου εθνικού κανόνα, υπό την προϋπόθεση της προηγούμενης ένταξής του διεθνούς δικαίου στην εθνική έννομη τάξη ως προϋπόθεση επιρροής στην ιδιωτική έννομη σφαίρα.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, θα ήταν χρήσιμη η εξέταση του προβαδίσματος μεταξύ των δύο κριτηρίων, στην περίπτωση που αυτά συγκρούονται κατά περιεχόμενο⁴⁹. Πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι, σε αντίθεση με τη σύγκρουση μεταξύ εθνικού Συντάγματος και ενωσιακού δικαίου, η εδώ εξεταζόμενη περίπτωση δεν αφορά σύγκρουση υπερεθνικής και εθνικής πηγής αλλά αυτή μεταξύ δυο υπερεθνικών πηγών εκ των οποίων η μία εμφανίζει μερικότερο αλλά εντονότερο χαρακτήρα στο πλαίσιο της άλλης. Η αρχική προσέγγιση κάνει διάκριση συναρτήσει του αν το διεθνές δίκαιο κατέστη εσωτερικό δίκαιο του Κράτους, ο εθνικός κανόνας του οποίου ερμηνεύεται. Σε περίπτωση ελλείψεως ένταξης, ελλείπει και η υποχρέωση να κινητοποιηθεί η διαδικασία διάσωσης του αντίθετου εθνικού κανόνα, δηλαδή όταν το διεθνές δίκαιο στερείται κανονιστικής επενέργειας στο εσωτερικό, δεν δικαιολογείται να επιτελεί την οποιαδήποτε ερμηνευτική λειτουργία. Σε μια τέτοια περίπτωση, το ενωσιακό κριτήριο οφείλει να προτάσσεται έναντι του διεθνούς.

Αντιθέτως, όταν το διεθνές δίκαιο έχει καταστεί μέρος του εσωτερικού δικαίου, η απονομή προβαδίσματος σε ένα από τα δύο κριτήρια εξαρτάται από τους παράγοντες που ρυθμίζουν τη σχέση ενωσιακού και διεθνούς δικαίου. Ειδικότερα, ο διεθνής κανόνας αναπτύσσει αποτελέσματα στο εθνικό δίκαιο του Κράτους-μέλους χωρίς να παραβιάζεται το ενωσιακό δίκαιο, μόνο όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει το τελευταίο.

Ωστόσο, η διαπίστωση αυτή αντιστρέφεται όταν η κοινοτική έννομη τάξη δεσμεύεται από το διεθνή κανόνα. Πράγματι, ο διεθνής κανόνας ανακτά τη δεσμευτικότητά του στις περιπτώσεις που το διεθνές δίκαιο έχει καταστεί μέρος της κοινοτικής έννομης τάξης. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε ότι το προβάδισμα του κανόνα διεθνούς προέλευσης έναντι του ενωσιακού δικαίου, ως προς την ερμηνευτική

⁴⁹ Αυτονόητη είναι η προσπάθεια προηγούμενης ερμηνευτικής άρσης μιας φαινομενικής αντίθεσης ή η στάθμιση των αντικρουόμενων κανονιστικών επιλογών.

λειτουργία επί του εθνικού δικαίου, πρέπει να καταφάσκειται όταν ο πρώτος έχει καταστεί μέρος της κοινοτικής έννομης τάξης. Αν αυτός έχει εθμικό και αναγκαστικό χαρακτήρα, το προβάδισμα εκτείνεται και επί του πρωτογενούς δικαίου. Αν όμως έχει συμβατικό χαρακτήρα, το προβάδισμα περιορίζεται μόνο έναντι του παραγώγου ενωσιακού δικαίου.

Τέλος, διαφορετική είναι η περίπτωση της σύγκρουσης κοινοτικού και ενωσιακού δικαίου του δεύτερου πυλώνα⁵⁰, όπου στο τελευταίο αποδίδεται φύση παρεμφερής με το διεθνές δίκαιο. Στην περίπτωση αυτή δεν επιτρέπεται η ερμηνευτική επιρροή του ενωσιακού στο εθνικό δίκαιο, σε περίπτωση σύγκρουσης με το κοινοτικό, να κρίνεται με βάση παρατακτικά κριτήρια που εφαρμόζονται επί ποιοτικά όμοιων κανόνων. Η ορθή ερμηνεία του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου είναι η σύμφωνη με τη νομική βάση των Συνθηκών η οποία έχρηζε όντως εφαρμογής.

⁵⁰ Η Συνθήκη του Μάαστριχτ που ίδρυσε την Ευρωπαϊκή Ένωση χώρισε τις πολιτικές της σε τρεις βασικές κατηγορίες, τους λεγόμενους Τρεις Πυλώνες. Με την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας το 2009, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και οι λοιποί πυλώνες καταργήθηκαν και απορροφήθηκαν πλήρως από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο **πρώτος πυλώνας** αποτελείται από τις τρεις Κοινότητες (ΕΚΑΧ, ΕΚ, ΕΚΑΕ) και αφορά τους τομείς στους οποίους τα κράτη μέλη είχαν εκχωρήσει τα κυριαρχικά τους δικαιώματα στην Ένωση, λειτουργώντας με βάση τους κανόνες της υπερεθνικής συνεργασίας. Πιο συγκεκριμένα οι τομείς που εντάσσονται στον πρώτο πυλώνα είναι η ενιαία αγορά, η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) και η Οικονομική Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), η περιβαλλοντική νομοθεσία, η εκπαίδευση και ο πολιτισμός, η προστασία των καταναλωτών, η υγειονομική περίθαλψη και η κοινωνική πολιτική. Ο **δεύτερος πυλώνας** αφορά τον τομέα της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ). Ειδικότερα, τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν από κοινού δράσεις σε θέματα εξωτερικής πολιτικής επί τη βάση, ωστόσο, της διακυβερνητικής συνεργασίας, κατά την οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται με ομοφωνία, η Επιτροπή και το Κοινοβούλιο έχουν περιορισμένο ρόλο και το Δικαστήριο στερείται δικαιώματος ελέγχου. Στα πλαίσια του δεύτερου πυλώνα τα κράτη μέλη οφείλουν να προστατεύουν τις κοινές αξίες, την ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Ένωσης, να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες, σύμφωνα με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, να ενισχύουν την δημοκρατία και το κράτος δικαίου και να προωθούν την διεθνή συνεργασία. Ο **τρίτος πυλώνας** αφορά τους τομείς της Δικαιοσύνης και των Εσωτερικών Υποθέσεων και αντανάκλα το καθήκον της Ένωσης να παρέχει στους πολίτες της υψηλό επίπεδο προστασίας σε ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Και σ' αυτόν τον πυλώνα οι αποφάσεις λαμβάνονται με τη μέθοδο της διακυβερνητικής συνεργασίας. Οι ειδικότεροι τομείς που εντάσσονται εδώ είναι ο έλεγχος των εξωτερικών συνόρων της Ένωσης, η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, της σοβαρής εγκληματικότητας, της διακίνησης των ναρκωτικών και της διεθνούς απάτης, η δικαστική συνεργασία σε ποινικές και αστικές υποθέσεις, η δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Αστυνομικής Υπηρεσίας (Europol), η καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης και η κοινή πολιτική ασύλου.

II. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - Η λειτουργία και τα όρια της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου

1. Πότε τίθεται σε εφαρμογή ο μηχανισμός της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου

Σύμφωνα με το άρθρο 297 παρ. 2 εδ. β' της Σ.Λ.Ε.Ε. οι Κανονισμοί, καθώς και οι Οδηγίες που απευθύνονται σε όλα τα κράτη - μέλη, δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αρχίζουν να ισχύουν στην ενωσιακή έννομη τάξη από την εν λόγω δημοσίευση. Ωστόσο, οι Οδηγίες, σε αντίθεση προς τους Κανονισμούς, δεν εφαρμόζονται απευθείας στα κράτη μέλη, αλλά πρέπει, εντός προθεσμίας που οι ίδιες προβλέπουν, τα κράτη - μέλη να λάβουν μέτρα μεταφοράς τους στην εσωτερική έννομη τάξη.

Τι συμβαίνει, όμως, στην περίπτωση, κατά την οποία ένα κράτος - μέλος δεν προβεί στη λήψη των εν λόγω μέτρων, με αποτέλεσμα η Οδηγία να μην μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη, ή στην περίπτωση, κατά την οποία αυτή μεταφερθεί μεν, αλλά πλημμελώς; Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: «Δ.Ε.Ε.») αναγνώρισε νωρίς το άμεσο αποτέλεσμα διατάξεων Οδηγιών που δεν έχουν μεταφερθεί ή δεν έχουν μεταφερθεί ορθώς στην εσωτερική έννομη τάξη ενός κράτους - μέλους⁵¹. Όταν οι διατάξεις μιας Οδηγίας έχουν πλήρη, σαφή και απροϋπόθετο χαρακτήρα, παρά την εκπρόθεσμη ή πλημμελή μεταφορά της Οδηγίας από το κράτος - μέλος, ο πολίτης από αυτή αποκτά δικαιώματα - μετά την άπρακτη πάροδο της προθεσμίας μεταφοράς της Οδηγίας - να τις επικαλεσθεί απευθείας κατά του κράτους - μέλους ενώπιον του εθνικού δικαστή, χωρίς να μεσολαβήσει καμία πράξη των αρχών του κράτους. Έτσι λοιπόν όταν η εφαρμογή του άμεσου αποτελέσματος μιας Οδηγίας δεν είναι δυνατή, καίτοι αυτή δεν έχει μεταφερθεί ή έχει μεταφερθεί πλημμελώς στην εσωτερική έννομη τάξη εμφανίζεται σε δύο περιπτώσεις: α) στην περίπτωση που οι διατάξεις αυτής δεν είναι πλήρεις, σαφείς και απροϋπόθετες και β) στην περίπτωση που ο επικαλών την Οδηγία ιδιώτης δεν στρέφεται κατά του κράτους αλλά κατά ιδιώτη. Ως εκ τούτου, προκειμένου να αποφευχθεί η διακύβευση της πλήρους και αποτελεσματικής

⁵¹ Βλ. ενδεικτικά: Δ.Ε.Κ. 1.2.1977, *Nederlandse Ondernemingen*, C-51/76, ιδίως σκ. 22-24, Δ.Ε.Κ. 5.4.1979, *Katti*, C-148/78, ιδίως σκ. 20-22, Δ.Ε.Κ. 19.1.1982, *Becker*, C-8/81, ιδίως σκ. 17-25.

προστασίας των κοινοτικής προέλευσης δικαιωμάτων του ιδιώτη στις προαναφερθείσες περιπτώσεις, το Δ.Ε.Ε. εισήγαγε τον μηχανισμό της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου.

α. Σύμφωνη ερμηνεία στις διαφορές μεταξύ ιδιώτη και κράτους

Όταν εκδίδεται μια ενωσιακή οδηγία, τα Κράτη μέλη αναλαμβάνουν μια υποχρέωση: να μεταφέρουν την οδηγία αυτήν στο εσωτερικό της εννόμου τάξεώς τους, λαμβάνοντας τα αναγκαία νομοθετικά και εκτελεστικά μέτρα εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας. Μέχρι την λήξη της προθεσμίας αυτής, τα κράτη μέλη έχουν ευχέρεια να μεταφέρουν την οδηγία στο εσωτερικό τους. Μετά την παρέλευση της προθεσμίας, τα κράτη μέλη έχουν υποχρέωση να την μεταφέρουν και η μη μεταφορά (ή η πλημμελής) συνιστά παράβαση του κράτους μέλους.

Ως κύρωση του κράτους μέλους, προέβλεψε η νομολογία τον μηχανισμό του καθέτου άμεσου αποτελέσματος δηλαδή ακόμα και αν η οδηγία δεν έχει μεταφερθεί σωστά, τα δικαιώματα έναντι του κράτους εφαρμόζονται υπέρ των ιδιωτών, υπό τη προϋπόθεση όμως ότι έχουμε **σαφή, ανεπιφύλακτη και πλήρη οδηγία που απονέμει δικαιώματα σε τρίτους. Τι συμβαίνει όμως αν δεν είναι σαφής, ανεπιφύλακτη και δεν απονέμει απευθείας δικαιώματα;** Πώς μπορούν οι ιδιώτες (παρά το ότι δεν έχουν ρητά δικαιώματα) να διασφαλίσουν τα έννομα συμφέροντά τους απέναντι σε αυτήν την παράβαση; Η νομολογία έχει προς τούτο προβλέψει έναν διαφορετικό μηχανισμό : την σύμφωνη ερμηνεία εθνικού – ενωσιακού δικαίου, σύμφωνα με την οποία δεν χρειάζεται η οδηγία να απονέμει δικαιώματα στον ιδιώτη ώστε αυτός να μπορεί να τα επικαλεστεί, αλλά αρκεί να υπάρχει υποχρέωση του κράτους. Η πρώτη θεμελιώδης απόφαση για το ζήτημα αυτό εκδόθηκε στις 10.4.1984 επί της υπόθεσης Von Colson και Kamann⁵², στην οποία το Δ.Ε.Κ. ασχολήθηκε με μια διάταξη Οδηγίας που άφηνε ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας στον εθνικό νομοθέτη και μεταφέρθηκε πλημμελώς και συγκεκριμένα, αντίθετα προς τον σκοπό της Οδηγίας στο εθνικό (γερμανικό) δίκαιο.

⁵² Δ.Ε.Κ. 10.4.1984, C-14/83, Von Colson και Kamann

Αναλυτικότερα

Αφορμή για την έκδοση της απόφασης αυτής στάθηκαν τα προδικαστικά ερωτήματα του Εργατικού Δικαστηρίου της πόλης Hamm (Arbeitsgericht Hamm), τα οποία ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ δύο διπλωματούχων κοινωνικών λειτουργών και του κρατιδίου της Βόρειας Ρηνανίας – Βεστφαλίας. Ειδικότερα, το σωφρονιστικό κατάστημα του Werl, στο οποίο εγκλείονται άνδρες και διοικείται από το κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας – Βεστφαλίας, αρνήθηκε να προσλάβει τις ενάγουσες λόγω του φύλου τους και προτίμησε άνδρες υποψηφίους, παρόλο που αυτοί διέθεταν λιγότερα προσόντα. Το άρθρο 611a του γερμανικού Αστικού Κώδικα (εφεξής: «γερμΑΚ»), το οποίο θεωρήθηκε ότι μετέφερε στο εθνικό δίκαιο την Οδηγία 76/207/ΕΟΚ (ΕΕ L39) του Συμβουλίου της 9ης.2.1976 για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά – μεταξύ άλλων – και στην πρόσβαση στην απασχόληση, όριζε ότι: «1) Ο εργοδότης οφείλει να μην ζημιώνει τον εργαζόμενο λόγω του φύλου του, κατά τη σύναψη συμφωνίας ή τη λήψη οιοδήποτε μέτρου, και ιδίως κατά τη σύναψη σχέσης εργασίας [...]. 2) Αν η σχέση εργασίας δεν συναφθεί επειδή ο εργοδότης παραβίασε την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, η οποία τίθεται στην παράγραφο 1, ο εργοδότης, οφείλει να αποκαταστήσει τη ζημία που υφίσταται ο εργαζόμενος επειδή πίστεψε ότι δεν θα παρεμποδιστεί η σύναψη της εργασιακής σχέσης λόγω τέτοιας παραβίασης [...].». Επομένως, η μόνη κύρωση για διακρίσεις που γίνονται κατά τη διαδικασία της πρόσληψης είναι, δυνάμει του γερμανικού δικαίου, η επιδίκαση του «διαφέροντος εμπιστοσύνης», η οποία στην κρινόμενη διαφορά συνεπαγόταν την αποκατάσταση μόνο των εξόδων υποβολής της υποψηφιότητας (κυρίως έξοδα μετακίνησης)⁵³.

Ο εθνικός δικαστής, αφού διαπίστωσε, σε πρώτη φάση, το νόημα της διάταξης του άρθρου 611a του γερμΑΚ, διέγινωσε, στη συνέχεια, την ανεπάρκεια της εθνικής διάταξης να λειτουργήσει ως αποτελεσματική κύρωση σε περίπτωση διακρίσεων κατά την πρόσβαση σε απασχόληση και για τον λόγο αυτόν απηύθυνε – μεταξύ άλλων – προδικαστικό ερώτημα στο Δ.Ε.Κ. σε σχέση με την ύπαρξη άμεσου αποτελέσματος των διατάξεων της προαναφερθείσας Οδηγίας.

⁵³ Βλ. Δ.Ε.Κ. Von Colson και Kamann, όπ.π., σκ. 3-5

Επ' αυτού, το Δικαστήριο επεσήμανε, εν πρώτοις, ότι στην εν λόγω υπόθεση το ζήτημα του άμεσου αποτελέσματος δεν είναι λυσιτελές. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ως εξής: «Το άρθρο 6 της Οδηγίας [εν. της προαναφερθείσης Οδηγίας 76/207] επιβάλλει την υποχρέωση στα κράτη μέλη να εισαγάγουν στην εσωτερική τους έννομη τάξη τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να καταστεί δυνατό σε κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται από διάκριση σε βάρος του “να διεκδικεί τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού” [...]. Πάντως, η Οδηγία δεν επιβάλλει συγκεκριμένη κύρωση, αλλά αφήνει ελεύθερα τα κράτη μέλη να επιλέξουν μεταξύ των διαφόρων λύσεων που είναι κατάλληλες για την επίτευξη του στόχου της.». Αφού διαπιστώνεται ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ουσιώδη διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή του είδους των κυρώσεων που επιβάλλονται για παραβίαση της αρχής που θέτει η Οδηγία και επομένως, «η Οδηγία δεν περιέχει – όσον αφορά τις κυρώσεις για ενδεχόμενες διακρίσεις – καμία ανεπιφύλακτη και αρκετά σαφή υποχρέωση» το Δ.Ε.Κ. ανατρέπει στον σκοπό της Οδηγίας, που δεν είναι άλλος από την αποτελεσματική εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης και της πραγματικής ισότητας ευκαιριών για τα δύο φύλα κατά την πρόσβαση στην απασχόληση. Από τον σκοπό της Οδηγίας το Δικαστήριο συνάγει ότι η κύρωση που θα επιλέξει ο εθνικός νομοθέτης θα πρέπει να είναι τέτοιας φύσης που να διασφαλίζει πραγματική και αποτελεσματική έννομη προστασία, να έχει για τον εργοδότη αποτρεπτικό αποτέλεσμα και επομένως, εφόσον ως κύρωση επιλέγεται η καταβολή αποζημίωσης, αυτή να είναι ανάλογη προς τη ζημία που έχει προκληθεί⁵⁴. Κύρωση που περιορίζεται σε καθαρά συμβολική αποζημίωση δεν συμβιβάζεται, κατά το Δ.Ε.Κ., προς την ανάγκη αποτελεσματικής μεταφοράς της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο⁵⁵. Επειδή, όμως, ο ενωσιακός δικαστής δεν είναι αρμόδιος να ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο, υπενθυμίζει στον εθνικό δικαστή την αποκλειστική αρμοδιότητά του να κρίνει εάν η διάταξη του άρθρου 611α του γερμΑΚ αποκλείει τις δυνατότητες για πλήρη αποζημίωση που παρέχονται από τις γενικές διατάξεις⁵⁶.

Το Δικαστήριο, με την απόφαση αυτή, διατυπώνει για πρώτη φορά το θεμέλιο και το περιεχόμενο της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου. Ειδικότερα, σύμφωνα με την απόφαση: «Πρέπει [...] να τονιστεί ότι η υποχρέωση των κρατών μελών, η οποία απορρέει από Οδηγία, να επιτύχουν το αποτέλεσμα που

⁵⁴ Βλ. Δ.Ε.Κ. Von Colson και Kamann, όπ.π., σκ. 23

⁵⁵ Βλ. Δ.Ε.Κ. Von Colson και Kamann, όπ.π., σκ. 24

⁵⁶ Βλ. Δ.Ε.Κ. Von Colson και Kamann, όπ.π., σκ. 25

επιδιώκει η Οδηγία αυτή, καθώς και το καθήκον που έχει δυνάμει του άρθρου 5 (ήδη 10) της Συνθήκης [και πλέον του άρθρου 4 παρ. 3 της Σ.Ε.Ε.] να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής, επιβάλλονται σε όλες τις αρχές των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το εθνικό δικαστήριο, εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο και ιδίως τις διατάξεις εθνικού νόμου που έχει θεσπισθεί ειδικά για την εκτέλεση της Οδηγίας 76/207, οφείλει να ερμηνεύει το εθνικό του δίκαιο υπό το φως των διατάξεων και του στόχου της Οδηγίας, προκειμένου να επιτευχθεί το αποτέλεσμα στο οποίο αναφέρεται το άρθρο 189, παράγραφος 3 [πλέον άρθρο 288 της Σ.Λ.Ε.Ε.].»⁵⁷.

Βάσει, λοιπόν, της εν λόγω απόφασης, δογματικό θεμέλιο της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας αποτελούν οι διατάξεις του άρθρου 288 της Σ.Λ.Ε.Ε. σε συνδυασμό με αυτές του άρθρου 4 παρ. 3 της Σ.Ε.Ε. Ως αποδέκτες των επιταγών της Οδηγίας στο εθνικό επίπεδο δεν θεωρούνται μόνο τα όργανα θέσπισης δικαίου, αλλά και τα όργανα εφαρμογής αυτού, ήτοι οι εθνικοί δικαστές, οι οποίοι οφείλουν, εξαντλώντας τα περιθώρια που τούς παρέχει το εθνικό τους δίκαιο, «να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν το νόμο που έχει εκδοθεί σε εκτέλεση της Οδηγίας σύμφωνα με τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου.»

β. Σύμφωνη ερμηνεία στις διαφορές μεταξύ ιδιωτών

Μολονότι στις διαφορές μεταξύ ιδιωτών η μη μεταφερθείσα ή μεταφερθείσα πλημμελώς οδηγία δεν παράγει άμεσο αποτέλεσμα (αναγνώριση δικαιωμάτων) υπέρ του ενός, αφού αυτό υπερβαίνει την αρμοδιότητα της Ένωσης, **ο εθνικός δικαστής οφείλει παρά ταύτα να ερμηνεύει το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με το ενωσιακό και υπό το φως του σκοπού και των διατάξεών του, κατά το μέτρο του δυνατού**, διασφαλίζοντας τα δικαιώματα του ιδιώτη και προκαλώντας την ad hoc συμμόρφωση στον σκοπό της οδηγίας. Το παράδειγμα εδώ, κατ' αντιστοιχία προς την υπόθεση Von Colson και Kamann που αφορούσε σε σύμφωνη ερμηνεία σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών και κράτους, προσφέρει η υπόθεση Marleasing⁵⁸.

⁵⁷ Βλ. Δ.Ε.Κ. Von Colson και Kamann, όπ.π., σκ. 28 in fine

⁵⁸ Δ.Ε.Κ. 13.11.1990, C-106/89, Marleasing

Αναλυτικότερα

Στην υπόθεση αυτή, η διαφορά της κύριας δίκης που έδωσε αφορμή στο προδικαστικό ερώτημα, ανέκυψε μεταξύ της ενάγουσας εταιρίας «Marleasing S.A.» και της εναγόμενης εταιρίας «La Comercial Internacional de Alimentación S.A.», ανώνυμης εταιρίας, η οποία είχε συσταθεί, μεταξύ άλλων, και με εισφορά της εταιρικής περιουσίας της εταιρίας «Barviesa», οφειλέτριας της Marleasing. Με δεδομένη τη μή έγκαιρη μεταφορά της Οδηγίας 68/151/ΕΟΚ (ΕΕ L65) του Συμβουλίου της 9ης.3.1968 στην ισπανική νομοθεσία και, ελλείψει ειδικής ρύθμισης των περιπτώσεων ακυρότητας των ανώνυμων εταιριών στον ισπανικό νόμο της 17ης.7.1951 περί των ανώνυμων εταιριών, η Marleasing στήριξε το κύριο αίτημά της περί ακύρωσης της συστατικής πράξης της εταιρίας στα άρθρα 1261 και 1275 του ισπανικού Αστικού Κώδικα, τα οποία ορίζουν ότι οι συμβάσεις χωρίς αιτία ή με παράνομη αιτία δεν παράγουν κανένα έννομο αποτέλεσμα, προβάλλοντας ότι η σύσταση της εταιρίας La Comercial στερείται νόμιμης αιτίας, είναι εικονική και καταρτίστηκε προς καταδολίευση των δανειστών της εταιρίας Barviesa. Η εταιρία La Comercial ζήτησε την απόρριψη της αγωγής επικαλούμενη, κυρίως, ότι το άρθρο 11 της μή μεταφερθείσης στο ισπανικό δίκαιο προαναφερθείσης Οδηγίας, το οποίο περιλαμβάνει περιοριστικό πίνακα των περιπτώσεων ακυρότητας των ανώνυμων εταιριών, δεν προβλέπει μεταξύ αυτών την έλλειψη νόμιμης αιτίας. Με δεδομένη την ύπαρξη μιας διαφοράς που ανέκυψε αποκλειστικά μεταξύ ιδιωτών, το ισπανικό δικαστήριο (Juzgado de la Instancia e Instrucción n 0 1 του Oviedo) υπέβαλε στο Δ.Ε.Κ. το ερώτημα εάν η εξεταζόμενη διάταξη Οδηγίας παράγει άμεσο αποτέλεσμα⁵⁹.

Το Δικαστήριο επανέλαβε, κατ' αρχάς, την πάγια νομολογία του, ήτοι ότι μια Οδηγία δεν δημιουργεί ποτέ υποχρέωση για τους ιδιώτες και συνεπώς, δεν είναι δυνατή η επίκληση αυτών καθ'αυτών των διατάξεων της κατά των εν λόγω προσώπων. Στη συνέχεια, αναδιατύπωσε το προδικαστικό ερώτημα θεωρώντας ότι το ισπανικό δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να μάθει «αν υποχρεούται να ερμηνεύσει το εθνικό του δίκαιο υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της Οδηγίας αυτής, ώστε να εμποδιστεί η αναγνώριση της ακυρότητας μιας ανώνυμης εταιρίας για λόγους άλλους εκτός από αυτούς που απαριθμούνται στο άρθρο 11.». Ακολούθως, ενόψει του ότι εθνικό δίκαιο

⁵⁹ Βλ. Δ.Ε.Κ. Marleasing, όπ.π., σκ. 4

μεταφοράς της Οδηγίας δεν υπήρχε, παρά μόνο προγενέστερο αυτής, το Δικαστήριο έκρινε ότι: «[...] εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο, είτε πρόκειται για προγενέστερες είτε για μεταγενέστερες της Οδηγίας διατάξεις, ένα εθνικό δικαστήριο που καλείται να το ερμηνεύσει, οφείλει να πράξει τούτο κατά το μέτρο του δυνατού υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της Οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που επιδιώκεται από την τελευταία, συμμορφούμενο έτσι προς το άρθρο 189, τρίτο εδάφιο, [πλέον άρθρο 288 της Σ.Λ.Ε.Ε.] της Συνθήκης.». Με την εν λόγω, λοιπόν, απόφασή του, το Δικαστήριο, αφ' ενός μεν «εγκαινίασε» την εφαρμογή της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας και στα πλαίσια διαφορών μεταξύ ιδιωτών, αφ' ετέρου δε διευκρίνισε ότι η σύμφωνη ερμηνεία αφορά στο σύνολο των εθνικών κανόνων, είτε οι κανόνες αυτοί είναι προγενέστεροι, είτε μεταγενέστεροι της Οδηγίας.

2. Όρια της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας

α. Το γράμμα του ερμηνευόμενου εθνικού κανόνα δικαίου

Όπως και τα λοιπά ερμηνευτικά κριτήρια, έτσι και αυτή έχει συγκεκριμένα όρια⁶⁰ και ιδίως όταν τα συμφέροντα που θίγονται από την ερμηνεία αυτή υπερβαίνουν τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται από αυτήν. Ένα πρώτο όριο που έχει θέσει το Δικαστήριο στη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία είναι το γράμμα του ερμηνευόμενου εθνικού κανόνα δικαίου. Η ερμηνεία του εθνικού δικαστή δεν μπορεί να κείται πέραν του γραμματικά δυνατού νοήματος της εθνικής διάταξης, να εξικνείται, δηλαδή, μέχρι του σημείου μιας *contra legem* ερμηνείας αυτής⁶¹. Στην περίπτωση κατά την οποία, το νοηματικό της περιεχόμενο είναι, κατά τρόπο *μονοσήμαντο*, αντίθετο προς τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου, τότε ο εθνικός δικαστής οφείλει να μην εφαρμόσει τον εθνικό κανόνα δικαίου και να μην επιχειρήσει τη διάσωση του κύρους του με επίκληση μιας εναρμονισμένης με το ενωσιακό. Διαφορετικά ελλοχεύει ο κίνδυνος να μεταπέσει σε μία ψευδοερμηνεία⁶² η οποία θα οδηγήσει σε σοβαρή ανασφάλεια του δικαίου και σύγχυση αρμοδιοτήτων. αφού μια τέτοια ενέργεια θα σήμαινε αυτοπεριένδυση του δικαστή με εξουσία θεσπίσεως κανόνων δικαίου, την οποία όμως ως αρμοδιότητα το Σύνταγμα επιφυλάσσει στον δημοκρατικό νομοθέτη και μόνο - (αρχή της διάκρισης των εξουσιών). Προϋπόθεση επομένως της σύμφωνης με το ενωσιακό ερμηνείας είναι να υπάρχει τουλάχιστον μια ερμηνευτική εκδοχή του εθνικού κανόνα δικαίου που να συνάδει με αυτό, χωρίς να είναι απαραίτητη η *contra legem* ερμηνεία του. Όταν δεν ανευρίσκεται καν σχετικός εθνικός κανόνας δικαίου, η σύμφωνη ερμηνεία είναι αδύνατη και ο δικαστής δεν μπορεί να δημιουργήσει από μόνος του δίκαιο.

⁶⁰ Βλ. ΔΕΚ, 10.04.1984, *Von Colson and Kamann* C-14/1983, Συλλ. 1984.1891, που επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν το εθνικό τους δίκαιο σύμφωνα με το ενωσιακό, εξαντλώντας τα περιθώρια εκτίμησης που τους παρέχει το εθνικό δίκαιο. Η ανάγκη οριοθέτησης της υποχρέωσης για σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού με το ενωσιακό δίκαιο, καταδεικνύεται από την ενωσιακή έννομη τάξη.

⁶¹ Αντίθετα *Μεταλληνός*, ο. π., 627 επ., κατά τον οποίο, τα όρια της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, κυρίως όταν ο κανόνας είναι αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος, είναι καλύτερα να μην προδιατυπώνονται από τη θεωρία αλλά να καθορίζονται *ad hoc* από το δικάζον εθνικό δικαστήριο, με βάση τη στάθμιση των συμφερόντων, δηλαδή της *αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου, της κατανομής των αρμοδιοτήτων των εθνικών και ενωσιακών οργάνων και της ασφάλειας δικαίου των ιδιωτών των κρατών μελών*.

⁶² Βλ. Τζούμας, Π., «Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία νόμου» <http://eapopsimou.blogspot.gr/2011/05/blog-post.html>

Πηγαίνοντας τη σκέψη παρακάτω θα δούμε ότι η επιχειρηματολογία για το όριο της σύμφωνης με το ενωσιακό έχει δύο πλευρές: η μία θεωρεί το όριο υπερβολικά ευρύ και η δεύτερη υπερβολικά στενό. Η θεμελιώδης λίθος των δύο σκέψεων ευρίσκεται στο γεγονός που ήδη έχουμε προαναφέρει ότι το γράμμα του νόμου ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ασφάλειας δικαίου. Ωστόσο η ίδια σκέψη αναιρείται με το γεγονός ότι όταν μια ερμηνεία βρίσκεται στα όρια του γραμματικού δεν εξασφαλίζει ότι οι κοινωνοί του δικαίου θα την έχουν προβλέψει ή το αντίστροφο (όταν η ερμηνεία βρίσκεται εκτός των ορίων του γραμματικά δυνατού νοήματος να θεωρείται ότι οι συναλλασσόμενοι δεν την έχουν προβλέψει). Γι' αυτό το λόγο πρέπει να διευκρινισθεί ότι το δυνατό ερμηνευτικό πλαίσιο πρέπει να καθορίζεται και να οριοθετείται και από τα άλλα κριτήρια ερμηνείας και να μην μένουμε προσκολλημένοι σε μια αμιγώς εννοιοκρατική προσέγγιση της ερμηνευόμενης διάταξης.

β. Η μή επιβολή υποχρεώσεων εις βάρος ιδιωτών

Ένα δεύτερο όριο που έθεσε το Δικαστήριο στη σύμφωνη ερμηνεία είναι ότι αυτή δεν μπορεί ποτέ να συνεπάγεται την επιβολή υποχρεώσεων εις βάρος ιδιώτη. Η σύμφωνη, λοιπόν, ερμηνεία είναι επιτρεπτή και σε εθνικές διατάξεις που ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, πλην όμως, με την επιφύλαξη ότι δεν μπορεί ποτέ να συναχθεί μέσω αυτής οποιαδήποτε υποχρέωση ιδιώτη (είτε έναντι του κράτους είτε έναντι άλλου ιδιώτη). Εδώ υπάρχει ο φόβος ότι, μία σύμφωνη με την οδηγία ερμηνεία του εθνικού δικαίου θα είχε ως αποτέλεσμα να αιφνιδιάζονται οι πολίτες με βάρη τα οποία δεν τους ήταν γνωστά από το εσωτερικό τους δίκαιο και επομένως δεν μπορούσαν να τα προβλέψουν. Ωστόσο, κάτι τέτοιο θα πρέπει να κριθεί ως μάλλον αβάσιμο. Διότι, ο κάθε πολίτης κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει να έχει πλέον συνείδηση ότι οι κανόνες του εθνικού του δικαίου είναι σύμφωνοι από το πνεύμα της κοινοτικής εννόμου τάξεως. Εξάλλου, ολοένα αυξάνονται οι κατηγορίες κοινωνιών που λαμβάνουν υπόψη τους το περιεχόμενο οδηγιών και όχι εθνικών κανόνων.

Το όριο που υπαινίχθηκε στο ΔΕΚ στην υπόθεση *Kolpinghuis* είχε ως αποτέλεσμα την υποχρέωση του εθνικού δικαστή όταν ερμηνεύει τους σχετικούς κανόνες του εθνικού δικαίου να περιορίζεται από τις γενικές αρχές του δικαίου που αποτελούν τμήμα του ενωσιακού δικαίου και ιδίως από τις αρχές της ασφάλειας του δικαίου και της μη

αναδρομικότητας⁶³. Στα πλαίσια της μεταγενέστερης υπόθεσης Arcaro⁶⁴, το προδικαστικό ερώτημα ανέκυψε, ομοίως με την προαναφερθείσα υπόθεση Kolpinghuis, στα πλαίσια ποινικής διαφοράς. Εδώ, όμως, το Δικαστήριο προχωρά ένα βήμα περαιτέρω και κρίνει ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστή για σύμφωνη ερμηνεία περιορίζεται σε κάθε περίπτωση που μια τέτοια ερμηνεία έχει ως αποτέλεσμα να θέτει τον ιδιώτη ενώπιον οποιασδήποτε υποχρέωσης (όχι, λοιπόν, μόνο ποινικής ευθύνης), προβλεπόμενης από τη μή μεταφερθείσα στην εσωτερική έννομη τάξη Οδηγία. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι: «[...] η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να αναφέρεται στο περιεχόμενο της οδηγίας όταν ερμηνεύει τους σχετικούς κανόνες του εθνικού του δικαίου περιορίζεται όταν μια τέτοια ερμηνεία έχει ως αποτέλεσμα να θέτει τον ιδιώτη ενώπιον υποχρέωσης η οποία προβλέπεται από μη μεταφερθείσα στην εσωτερική έννομη τάξη Οδηγία ή, κατά μείζονα λόγο, όταν έχει ως αποτέλεσμα να στοιχειοθετείται ή να επιτείνεται, βάσει της Οδηγίας και ελλείψει νόμου που να έχει θεσπιστεί για την εφαρμογή της, η ποινική ευθύνη όσων ενεργούν κατά παράβαση των διατάξεων της [...]».

Τέλος, χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η 4^η οδηγία του δικαίου των εταιριών, η οποία ενοποιεί σε ενωσιακό πεδίο το δίκαιο του ισολογισμού των κρατών μελών, ώστε να επιτρέπει στους επιχειρηματίες να βασίζονται στους ισολογισμούς εταιριών που εδρεύουν σε άλλα κράτη μέλη. Ο έλληνας εξαγωγέας που παρέχει πίστωση σε μια ιταλική εταιρία με βάση τον ισολογισμό της, βασίζεται προφανώς στο ότι το ιταλικό δίκαιο ανταποκρίνεται στην οδηγία αυτή. Σε αυτήν επομένως την περίπτωση, κρίσιμο για τον ορίζοντα προσδοκίας υποχρεώσεων του πολίτη κράτους μέλους είναι το ενωσιακό και όχι το εθνικό δίκαιο.

⁶³ Βλ. Δ.Ε.Κ. Kolpinghuis, όπ.π., σκ. 13. Το σκεπτικό αυτό επαναλήφθηκε, μεταξύ άλλων, και στις εκδοθείσες επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Berlusconi κ.α. αποφάσεις, βλ. Δ.Ε.Κ. 3.5.2005, C387/02, C-391/02 και C-403/02, σκ. 44.

⁶⁴ Δ.Ε.Κ. 26.9.1996, C-168/95, Arcaro.

III. ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ - *Ειδικότερα ζητήματα της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου*

1. *Αυτεπάγγελτη εφαρμογή και ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου απ' τον εθνικό δικαστή*

Τίθεται το ερώτημα: Οι νομολογιακοί κανόνες περί άμεσου αποτελέσματος ή σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, για να εφαρμοστούν σε δίκη που διεξάγεται ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, πώς πρέπει να προταθούν; Πρέπει να τους επικαλεστούν οι διάδικοι ή μήπως ο εθνικός δικαστής οφείλει να τους εφαρμόσει αυτεπαγγέλτως;

Ο δικαστής δηλαδή υποχρεούται να εισφέρει το ενωσιακό δίκαιο ως ερμηνευτικό κριτήριο της εθνικής διάταξης ακόμη κι αν ο διάδικος δεν το επικαλέστηκε προκειμένου να προκριθεί μία από τις περισσότερες δυνατές ερμηνευτικές λύσεις. Ωστόσο, το ενωσιακό δίκαιο, δεν τον υποχρεώνει αδιάκριτα σε αυτεπάγγελτη εφαρμογή του ενωσιακού κανόνα δικαίου που είναι άμεσου εφαρμογής/αποτελέσματος, ούτε σε αυτεπάγγελτη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία. Η αυτεπάγγελτη εφαρμογή ή σύμφωνη ερμηνεία με τον ενωσιακό κανόνα είναι κενό του ενωσιακού δικαίου που επιδέχεται συμπληρωματική εφαρμογή των εθνικών διατάξεων δικονομικού δικαίου που πρέπει όμως και πάλι να τηρούν την αρχή της ισοδυναμίας ή απαγόρευσης των διακρίσεων και την αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου όπως αυτές εμπλουτίζονται από τις γενικές αρχές των δικαιοδοτικών συστημάτων των κρατών μελών, όπως η γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου αλλά και η θεμελιώδης δικονομική αρχή της ουδετερότητας του δικαστή και της μη αυτεπάγγελτης εξέτασης πραγματικών περιστατικών που δεν προτάθηκαν από τους διαδίκους, εγκαταλείποντας την επιβαλλόμενη ουδετερότητά του⁶⁵. Σε δυο όμως αποφάσεις (Van Veen και Van Schjndel)⁶⁶ το Δ. όρισε ότι, εφόσον ο εθνικός δικαστής έχει εκ του εσωτερικού δικαίου

⁶⁵ Βλ. Παπαρσενίου, ο.π., σελ.226 και Χριστιανός, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁶⁶ Βλ. ΔΕΚ, 14.12.1995, *Van Schjndel και Van Veen*, C-430- 431/ 93, Συλλογή 1995. I-4705, σκ. 13 - 14, που ορίζει ότι όπως τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, δυνάμει του εθνικού δικαίου, να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως τους αντλούμενους από υποχρεωτικό εθνικό κανόνα νομικούς ισχυρισμούς, οι οποίοι δεν είχαν προβληθεί από τους διαδίκους, η ίδια υποχρέωση ισχύει και για τους υποχρεωτικούς ενωσιακούς κανόνες. Το ίδιο ισχύει στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο αναθέτει στον δικαστή την αυτεπάγγελτη εφαρμογή του υποχρεωτικού κανόνα δικαίου. Πράγματι, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογή της εξαγγελλομένης στο άρθρο 5 της Συνθήκης αρχής της συνεργασίας να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους πολίτες από το άμεσο

την εξουσία να εφαρμόζει αυτεπαγγέλτως τους εθνικούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου, θα εφαρμόσει αυτεπαγγέλτως και τους ενωσιακούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου οι οποίοι μάλιστα έχουν και άμεσο αποτέλεσμα.

Στη δική μας εσωτερική έννομη τάξη, όταν ένας κανόνας είναι αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος, ο εθνικός δικαστής οφείλει να τον εφαρμόσει και να καταφύγει στη σύμφωνη με αυτόν ερμηνεία αυτεπαγγέλτως. Το εύλογο ερώτημα που ανακύπτει είναι πού θεμελιώνεται η υποχρέωση για αυτεπάγγελτη προσφυγή στη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, όταν ο κανόνας είναι μη αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος και δεν έχει μετεγγραφεί ορθά στην εσωτερική έννομη τάξη.⁶⁷

Πώς μπορεί δηλαδή να θεμελιωθεί υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης της ερμηνευτικής εκδοχής που ένας τέτοιος κανόνας προκρίνει;

Η απάντηση πηγάζει μέσα από τη διαπίστωση ότι αντικείμενο ερμηνείας και εφαρμογής δεν είναι ο κανόνας του ενωσιακού δικαίου αλλά ο εθνικός, που οφείλει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τον πρώτο, όταν αυτός ο εθνικός κανόνας είναι δεσμευτικός για τον εθνικό δικαστή.⁶⁸

αποτέλεσμα των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου. Επίσης, σε αυτή την υπόθεση το ΔΕΚ διευκρίνισε ότι για να εξετασθεί αν ένας εθνικός δικονομικός κανόνας καθιστά δυσχερή ή ανέφικτη την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, πρέπει να γίνεται εκτίμηση κατά περίπτωση.

⁶⁷ Αντίθετος ο Παπανικολάου, ο.π., σελ.204, που αναφέρει ότι ο εθνικός δικαστής δεν υποχρεούται να λάβει αυτεπαγγέλτως υπόψη την ενωσιακή διάταξη που στερείται αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος.

⁶⁸ Ο δικαστής υποχρεούται να εισφέρει το ενωσιακό δίκαιο ως ερμηνευτικό κριτήριο της εθνικής διάταξης και αυτεπαγγέλτως, προκειμένου να προκριθεί μία από τις περισσότερες δυνατές ερμηνευτικές λύσεις, αρκεί η επιλογή αυτή να οδηγεί σε έννομο αποτέλεσμα εντός του πλαισίου των αιτημάτων των διαδίκων.

2. Η συμβολή του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής στη σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία

Ο εθνικός δικαστής λοιπόν, συνειδητοποιώντας ολοένα και περισσότερο την αξία της ενοποιητικής λειτουργίας της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου, τη χρησιμοποιεί, εξαντλώντας τα όρια που τίθενται στη σχετική διακριτική του ευχέρεια από τους μεθοδολογικούς κανόνες της εθνικής έννομης τάξης. Αρωγό σε αυτή του την προσπάθεια βρίσκει το ΔΕΕ, στο οποίο προσφεύγει με *προδικαστικά ερωτήματα βάσει του άρθρου 234 ΕΚ*⁶⁹, όπου παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ σε περίπτωση αμφιβολίας για την αληθή έννοια του ενωσιακού κανόνα. Η δυνατότητα αυτή μετατρέπεται μάλιστα σε υποχρέωση όταν το κρίνον εθνικό δικαστήριο αποφαινεται σε τελευταίο βαθμό⁷⁰, δηλαδή η απόφασή του δεν υπόκειται πλέον σε εσωτερικά ένδικα μέσα. Παρά το γεγονός ότι η αρμοδιότητα του ΔΕΚ περιορίζεται στην ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, η διατύπωση των προδικαστικών ερωτημάτων από τα εθνικά δικαστήρια έχει συχνά τη μορφή ερωτήματος για το κατά πόσον το ενωσιακό δίκαιο θα μπορούσε να ερμηνευθεί κατά τρόπο τέτοιο, ώστε η υπό εφαρμογή εθνική διάταξη⁷¹ να θεωρηθεί ως μη αντικείμενη σε αυτό.

Άλλωστε, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία, όπως και η αρχή του αμέσου αποτελέσματος, διαπλάστηκαν νομολογιακά με αφορμή την εκδίκαση προδικαστικών ερωτημάτων που υποβλήθηκαν στο ΔΕΕ από τα εθνικά δικαστήρια για την ερμηνεία διατάξεων του ενωσιακού δικαίου και το οποίο δεν υπέδειξε απλά την ορθή ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, αλλά τόνισε τη σπουδαιότητα της σύμφωνης με αυτό ερμηνείας για τη διατήρηση της αποτελεσματικότητάς του. Ωστόσο ο απώτερος σκοπός της αρχής της προδικαστικής παραπομπής που διαπλάστηκε μέσω της νομολογίας του ΔΕΕ φαίνεται να είναι, σε κάποιες περιπτώσεις, πέρα από την αποκρυστάλλωση του ενωσιακού ερμηνευτικού κριτηρίου και η *έμμεση ερμηνεία του εθνικού δικαίου από το*

⁶⁹ Βλ. Γιαννακόπουλο Κ., «Η υποχρέωση σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας», σελ. 113, ΕφημΔΔ – 1/2008

⁷⁰ Η διαφοροποίηση αυτή εξηγείται από την εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων στην περίπτωση αυτή. Με αυτήν την κατάστρωση της διαδικασίας εναρμονίζεται και η θεμελίωση αστικής ευθύνης προς αποζημίωση λόγω παραβίασης του ενωσιακού δικαίου μόνο από εθνικά δικαστήρια κρίνοντας σε τελευταίο βαθμό. Βλ. Köbler, C-224/2001.

⁷¹ Η οποία κατά κανόνα και κατονομάζεται στο ίδιο το προδικαστικό ερώτημα.

ίδιο το ΔΕΕ και με αυτό τον τρόπο, ένα μέσο ελέγχου των κρατών μελών. Παρά το γεγονός ότι η αρμοδιότητα του ΔΕΕ περιορίζεται στην ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, μέσω των προδικαστικών ερωτημάτων από τα εθνικά δικαστήρια, συχνά ερωτάται πώς θα μπορούσε να ερμηνευθεί το ενωσιακό δίκαιο ώστε να μην έρχεται σε αντίθεση με την επίμαχη εθνική διάταξη. Σε αυτές τις περιπτώσεις για να αποφανθεί το ΔΕΕ ερμηνεύει και το εθνικό δίκαιο ως έναν βαθμό και τελικά απαντάει εάν είναι δυνατή η σύμφωνη με τον ενωσιακό κανόνα δικαίου ερμηνεία της εθνικής διάταξης⁷². Βέβαια σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι δεσμευτική είναι η απάντηση του ΔΕΕ μόνο για την ερμηνεία του ενωσιακού κανόνα για το δικαστήριο που έστειλε το προδικαστικό ερώτημα, άρα δεν μπορεί να δεσμεύει την ερμηνευτική ελευθερία του εθνικού δικαστή ως προς το νόημα και του εθνικού κανόνα με σκοπό να τον εναρμονίσει με τον ενωσιακό⁷³. Στην πράξη ωστόσο η απόφαση του Δικαστηρίου συνήθως ακολουθείται, ακόμη και αν οδηγεί στην ερμηνεία του εθνικού δικαίου και μάλιστα και από τα άλλα δικαστήρια ή τις εθνικές διοικητικές αρχές, μέσα στα ερμηνευτικά όρια που το εθνικό δικαστήριο συνήθως προκαθορίζει ήδη με το προδικαστικό ερώτημα. Ωστόσο, μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής, ουσιαστικά επιτελείται από τα εθνικά δικαστήρια και μία οιονεί ενωσιακή λειτουργία, ως συμπλήρωση του κενού της ενωσιακής έννομης προστασίας. Ο δικαστικός έλεγχος των παραβάσεων του ενωσιακού δικαίου από τα κράτη μέλη γίνεται πέρα από το ΔΕΕ, στα πλαίσια της προσφυγής λόγω παράβασης του κράτους μέλους (άρθρα 258 επ. ΣΛΕΕ) ως αναλύεται κατωτέρω, και από τα εθνικά δικαστήρια που λειτουργούν ουσιαστικά σαν περιφερειακά όργανα της ενωσιακής δικαστικής εξουσίας όπως αυτό απορρέει από τα καθήκοντα των εξουσιών των κρατών μελών έναντι της

⁷² Σε πολλές περιπτώσεις, το Δικαστήριο αποφαινεται ως εξής «το άρθρο(...) της Συνθήκης (του Κανονισμού, της Οδηγίας κλπ.) πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αποκλείει (ή δεν αποκλείει) την εφαρμογή εθνικών κανόνων οι οποίοι...»

⁷³ Ο ρόλος του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της προδικαστικής διαδικασίας είναι να παρέχει στοιχεία ως προς την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ή να αποφαινεται επί του κύρους του και όχι να εφαρμόζει το δίκαιο αυτό στα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης. Η εφαρμογή εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, το δε Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο ούτε να αποφαινεται επί των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης ούτε να λαμβάνει θέση επί των διαφορετικών απόψεων που προβάλλονται αναφορικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή κανόνων του εθνικού δικαίου. Εξάλλου, το Δικαστήριο, όταν αποφαινεται επί της ερμηνείας ή του κύρους διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, επιχειρεί να δώσει απάντηση χρήσιμη για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, εναπόκειται όμως στο αιτούν δικαστήριο να αντλήσει τις συγκεκριμένες συνέπειες της απαντήσεως αυτής, μη εφαρμόζοντας ενδεχομένως τον επίδικο εθνικό κανόνα. Βλέπουμε εδώ ότι μέσω του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής, δίνεται η δυνατότητα να εξετάζεται και το κύρος του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μάλιστα χωρίς τις αυστηρές προϋποθέσεις υπό τις οποίες προκαλεί ο ιδιώτης έλεγχος νομιμότητας των ενωσιακών πράξεων, σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, καθώς τα δικαιώματα των ιδιωτών δύναται να θιγούν από την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου εντός της εθνικής έννομης τάξης λόγω της ορθής εφαρμογής, από την πλευρά των εθνικών αρχών, διατάξεων του ενωσιακού δικαίου, οι οποίες όμως περιέχουν νομικό σφάλμα, όπως ενός Κανονισμού της Ένωσης ο οποίος έχει εκδοθεί από το Συμβούλιο κατά παράβαση π.χ. της αρχής ισότητας.

Ενώσεως⁷⁴, με σκοπό μάλιστα να εφαρμόσουν το ενωσιακό δίκαιο, και να προστατεύσουν τα δικαιώματα των ιδιωτών που θίγονται από τις παραβάσεις του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τα κράτη μέλη⁷⁵. Η συνεργασία των εθνικών δικαστηρίων με το ΔΕΕ είναι πολύ σημαντική για την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, με σκοπό την *ευρωπαϊκή ενοποίηση*, ούσα ίσως ο πυρήνας αυτής της διαδικασίας. Σε αντίθεση όμως με την προσφυγή λόγω παράβασης, η δικαστική προστασία των ιδιωτών και ο έμμεσος έλεγχος του κράτους, για την εκπλήρωση των ενωσιακών του υποχρεώσεων, *ξεκινάει και τελειώνει ενώπιον μόνο των εθνικών δικαστηρίων και διέρχεται μόνο ως παρεμπίπτον ζήτημα από το ΔΕΕ*, που όπως προαναφέρθηκε δεσμεύει τα εθνικά δικαστήρια μόνο για την ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου. *Οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για να υποβληθεί το προδικαστικό ερώτημα σε σχέση με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης είναι: ο εθνικός δικαστής να αμφιβάλλει ως προς την ερμηνεία ενός οποιουδήποτε κανόνα ενωσιακού δικαίου, σε πλαίσιο βέβαια υποθέσεως που δεν διέπεται αποκλειστικά από το εσωτερικό του δίκαιο, το προδικαστικό ερώτημα να υποβληθεί στο πλαίσιο δίκης που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστή, να αφορά η δίκη την επίλυση διαφοράς, και τέλος να υπάρχει πράγματι ανάγκη από την απόφαση του ΔΕΕ για την επίλυση της εκκρεμούς υποθέσεως.*

Παρόλη την ύπαρξη του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής, που έχει ως έμμεση λειτουργία τον έλεγχο των παραβάσεων του ενωσιακού δικαίου από τη μεριά των κρατών μελών, ισχυρότερο όπλο της Ένωσης στον έλεγχο αυτών των παραβάσεων, παραμένει η δυνατότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των άλλων κρατών μελών να προσφεύγουν ενώπιον του ΔΕΕ για την αντιμετώπισή τους.

⁷⁴ Η διαδικασία του άρθρου 267 ΣΛΕΕ στηρίζεται στη διάκριση των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης σε *κεντρικά και περιφερειακά ή αποκεντρωμένα* ανάλογα με το αν η διοίκηση της είναι κεντρική ή αποκεντρωμένη, δηλαδή η διοικητική λειτουργία ασκείται, ανάλογα τον τομέα αρμοδιότητας της Ένωσης, με δύο τρόπους. Στην περίπτωση της προδικαστικής παραπομπής η εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων γίνεται μέσω των περιφερειακών της οργάνων, δηλαδή των εθνικών δικαστηρίων, καθώς η Ένωση δεν διαθέτει ίδια δικαιοδοτικά όργανα στο επίπεδο των κρατών μελών.

⁷⁵ Βλ. ΔΕΚ, 5.2.1963, *Van Gend en Loos*, C-26/62, Συλλογή 1963.1 που δέχτηκε ουσιαστικά τον δικαστικό έλεγχο των παραβάσεων των κρατών μελών και από τα εθνικά δικαστήρια

3. Μελέτη περιπτώσεων της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία από τον Έλληνα δικαστή

Στο σημείο αυτό, θα παρατεθεί ενδεικτικά μία απόφαση, στην οποία ο εθνικός δικαστής της ελληνικής έννομης τάξης έχει προβεί σε σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία κανόνων του εσωτερικού δικαίου. Η συγκεκριμένη απόφαση έχει εκδοθεί από το Άρειο Πάγο στα πλαίσια των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου συναπτόμενες με τον ευρύτερο Δημόσιο τομέα.

Η υπ' αριθμόν 63/2018 απόφαση του Αρείου Πάγου

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η απόφαση αυτή εκδόθηκε στα πλαίσια των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου συναπτόμενες με τον ευρύτερο Δημόσιο τομέα υπό την ισχύ των διατάξεων του άρ. 103 παρ. 7 και 8 του Συντάγματος δεν μπορούν να μετατραπούν σε συμβάσεις αόριστου χρόνου. Ωστόσο για όσες όμως καταρτίστηκαν πριν την έναρξη ισχύος των ως άνω συνταγματικών διατάξεων, της Οδηγίας 1999/70/EK, και των άρθρ. 5 και 11 του ΠΔ 164/2004, δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις αυτές, αφού οι συμβάσεις αυτές είχαν προσλάβει ήδη τον χαρακτήρα της σύμβασης αορίστου χρόνου. Η ένδικη διαφορά άρχισε με την από 13/11/2006 αγωγή της ήδη αναιρεσείουσας, που κατατέθηκε στο Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών κατά του Ελληνικού Δημοσίου. Το Εφετείο αποδέχτηκε ότι οι ένδικες διαδοχικές σχέσεις εργασίας της ενάγουσας, που καταρτίστηκαν πριν την 17.04.2001 και συνεχίστηκαν και μετά καλύπτοντας μόνιμες και διαρκείς ανάγκες του φορέα, τέθηκαν, ως συμβάσεις έργου, προς καταστρατήγηση των διατάξεων των αρ. 8 παρ. 3 του ν. 2112/1920, σε συνδυασμό με τα άρθρα 281, 671 του ΑΚ και 25 παρ. 1 και 3 του Συντάγματος, αφού στην πραγματικότητα παρείχε εξαρτημένη εργασία. Ίδια κρίση μειοψηφίας, με διαφορετική αιτιολογία, σύμφωνα με την οποία η Οδηγία 1999/70/EK και το άρθρο 8 ν. 2112/1920 έχουν εφαρμογή και στις συμβάσεις ορισμένου χρόνου που καταρτίστηκαν και μετά την 18.04.2001, δηλαδή και μετά την ισχύ του αναθεωρημένου άρ. 103 του Συντάγματος και υπό την ισχύ του ΠΔ 164/2004, του οποίου πάντως οι διατάξεις είναι ανίσχυρες των διατάξεων της ως άνω Οδηγίας στο βαθμό, που χειροτερεύουν την προστασία την παρεχόμενη από την Οδηγία, η οποία ως ενωσιακό Δίκαιο υπερέχει του Εθνικού Δικαίου.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική νομοθεσία: Η Οδηγία 1999/70/EK του Συμβουλίου της 28ης.6.1999 σχετικά με τη συμφωνία - πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, τη UNICE και το CEEP.

Με την Οδηγία 1999/70, η οποία θεσπίσθηκε για την υλοποίηση της συμφωνίας – πλαισίου που αφορά στην εργασία ορισμένου χρόνου και συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP, επιδιώκονται, κατά κύριο λόγο, αφ' ενός «η βελτίωση της ποιότητας της εργασίας ορισμένου χρόνου με τη διασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της μη διάκρισης» και αφ' ετέρου «η καθιέρωση ενός πλαισίου για να αποτραπεί η κατάχρηση που προκαλείται από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή εργασιακών σχέσεων ορισμένου χρόνου».

Ειδικότερα, η ρήτρα 2 της συμφωνίας - πλαισίου προβλέπει τα εξής: «1. Η παρούσα συμφωνία εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας όπως αυτές καθορίζονται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική σε κάθε κράτος μέλος.

Περαιτέρω, στη ρήτρα 3 αυτής ορίζεται ότι: «Για τους σκοπούς της παρούσας συμφωνίας, 1. ως “εργαζόμενος ορισμένου χρόνου” νοείται ένα πρόσωπο που έχει σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου συναφθείσα απευθείας μεταξύ του εργοδότη και του εργαζομένου, η λήξη της οποίας καθορίζεται από αντικειμενικούς όρους, όπως παρέλευση συγκεκριμένης ημερομηνίας, ολοκλήρωση συγκεκριμένου έργου ή πραγματοποίηση συγκεκριμένου γεγονότος· 2. ως “αντίστοιχος εργαζόμενος αορίστου χρόνου” νοείται ο εργαζόμενος που έχει σύμβαση ή σχέση εργασίας αορίστου χρόνου στην ίδια επιχείρηση και απασχολείται στην ίδια ή παρόμοια εργασία/απασχόληση, λαμβανομένων υπόψη των προσόντων ή των δεξιοτήτων.

Με την ρήτρα 4 προβλέπει στο σημείο της 1: "Όσον αφορά τις συνθήκες απασχόλησης, οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται δυσμενώς σε σχέση με τους αντίστοιχους εργαζομένους αορίστου χρόνου μόνο επειδή έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, εκτός αν αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους.". Η ρήτρα 4, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαίσιο απαγορεύει, γενικώς και απεριφράστως, οποιαδήποτε μη αντικειμενικώς δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση των εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, όσον αφορά

τους όρους απασχολήσεως. Έτσι, το περιεχόμενό της είναι αρκούντως ακριβές ώστε να μπορούν να την επικαλεστούν οι ιδιώτες και να την εφαρμόσει το δικαστήριο. Εξάλλου, η απερίφραστη απαγόρευση την οποία επιβάλλει η ρήτρα 4, σημείο 1, της συμφωνίας- πλαισίου δεν απαιτεί την έκδοση άλλης πράξεως των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, ενώ δεν παρέχεται στα κράτη μέλη η ευχέρεια, κατά τη μεταφορά της ως άνω διατάξεως στο εσωτερικό δίκαιο, να εξαρτήσουν από προϋποθέσεις ή να περιορίσουν την έκταση της απαγορεύσεως που επιβάλλει όσον αφορά τις συνθήκες απασχολήσεως. Υπενθυμίζεται ότι, βάσει της ρήτρας 1, στοιχείο α', της συμφωνίας- πλαισίου, ένας από τους σκοπούς της είναι η βελτίωση της ποιότητας της εργασίας ορισμένου χρόνου με τη διασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων. Ομοίως, η συμφωνία-πλαίσιο, όπως διευκρινίζεται στο τρίτο εδάφιο του προοιμίου της, "αναδεικνύει τη βούληση των κοινωνικών εταίρων να θεσπίσουν ένα γενικό πλαίσιο για τη διασφάλιση της ίσης μεταχείρισης των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, προστατεύοντάς τους από τις διακρίσεις". Η αιτιολογική σκέψη 14 της οδηγίας 1999/70 επισημαίνει συναφώς ότι σκοπός της συμφωνίας- πλαισίου είναι, μεταξύ άλλων, η βελτίωση της ποιότητας της εργασίας ορισμένου χρόνου διά του καθορισμού ελάχιστων προδιαγραφών που θα διασφαλίζουν την εφαρμογή της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων. Κατόπιν αυτών, σκοπός της ρήτρας 4 της συμφωνίας-πλαισίου είναι να εφαρμόσει την εν λόγω αρχή στους εργαζομένους με σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου προκειμένου να εμποδίσει να χρησιμοποιηθεί μια τέτοια σχέση εργασίας από τον εργοδότη προκειμένου να στερήσει από τους εργαζομένους αυτούς δικαιώματα που αναγνωρίζονται στους εργαζομένους αορίστου χρόνου. Επομένως, δεδομένων των επιδιωκόμενων από τη συμφωνία-πλαίσιο σκοπών, η ρήτρα της 4 πρέπει να νοηθεί ως έκφραση μιας αρχής του κοινωνικού δικαίου της Ένωσης η οποία δεν μπορεί να ερμηνεύεται συσταλτικώς.

Ακολούθως, η ρήτρα 5 αυτής προβλέπει τα ακόλουθα: «1. Για να αποτραπεί η κατάχρηση που μπορεί να προκύψει από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, τα κράτη μέλη, ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική, ή/και οι κοινωνικοί εταίροι, όταν δεν υπάρχουν ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα για την πρόληψη των καταχρήσεων, λαμβάνουν, κατά τρόπο που να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες ειδικών τομέων ή/και κατηγοριών εργαζομένων, ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα μέτρα: α) αντικειμενικούς λόγους που να δικαιολογούν

την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας, β) τη μέγιστη συνολική διάρκεια διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, γ) τον αριθμό των ανανεώσεων τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας.

Η ρήτρα 8 της συμφωνίας-πλαίσιου, με τίτλο Διατάξεις εφαρμογής "1. Τα κράτη μέλη ή/και οι κοινωνικοί εταίροι μπορούν να διατηρήσουν ή να εισαγάγουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τους εργαζομένους από τις διατάξεις της παρούσας συμφωνίας. 2. Η παρούσα συμφωνία δεν θίγει άλλες ειδικότερες κοινοτικές διατάξεις και ιδιαίτερα τις κοινοτικές διατάξεις που αφορούν την ίση μεταχείριση και τις ίσες ευκαιρίες ανδρών και γυναικών. 3. Η εφαρμογή της παρούσας συμφωνίας δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την παρούσα συμφωνία...." συνεπώς, από τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαίσιο προκύπτει ότι η θέση σε εφαρμογή της συμφωνίας αυτής δεν μπορεί να αποτελεί για τα κράτη μέλη έγκυρη αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων που παρεχόταν προηγουμένως στην εσωτερική έννομη τάξη στον τομέα που καλύπτεται από την εν λόγω συμφωνία. Η λέξη "εφαρμογή", που χρησιμοποιείται χωρίς άλλη διευκρίνιση στη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαίσιο, δεν μπορεί να αφορά μόνο την αρχική μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας 1999/70 και, ιδίως, του παραρτήματός της που περιέχει τη συμφωνία-πλαίσιο, αλλά πρέπει να καλύπτει κάθε εθνικό μέτρο που αποσκοπεί στο να εγγυηθεί τη δυνατότητα επιτεύξεως του επιδιωκόμενου από την οδηγία σκοπού, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων τα οποία, μετά την κυρίως ειπείν μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο, συμπληρώνουν ή τροποποιούν τους ήδη θεσπισθέντες εθνικούς κανόνες.

Εξάλλου, όπως προκύπτει από το γράμμα της ρήτρας 2, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαίσιου, το πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας αυτής ορίζεται κατά τρόπο ευρύ, με αναφορά γενικώς στους "εργαζομένους ορισμένου χρόνου που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας, όπως αυτές καθορίζονται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική σε κάθε κράτος μέλος". Επιπλέον, ο ορισμός της έννοιας των "εργαζομένων ορισμένου χρόνου", κατά τη συμφωνία-πλαίσιο, όπως διατυπώνεται στη ρήτρα 3, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής, καταλαμβάνει το σύνολο των εργαζομένων, χωρίς να κάνει διάκριση ανάλογα με τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα του εργοδότη με τον

οποίο συνδέονται και ανεξαρτήτως του νομικού χαρακτηρισμού της συμβάσεώς τους στο εσωτερικό δίκαιο.

Όσον αφορά την ερμηνεία της ρήτρας 5 της συμφωνίας-πλαisiού, υπενθυμίζεται ότι με τη ρήτρα αυτή επιδιώκεται η επίτευξη ενός από τους σκοπούς της ως άνω συμφωνίας-πλαisiού, και συγκεκριμένα η δημιουργία ορισμένου πλαisiού για τη διαδοχική χρησιμοποίηση συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, η οποία θεωρείται δυνητική πηγή καταχρήσεων σε βάρος των εργαζομένων, προβλέποντας τη θέσπιση ορισμένων διατάξεων ελάχιστης προστασίας προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να περιέρχονται οι μισθωτοί σε κατάσταση αβεβαιότητας.

Συνεπώς, προκειμένου να αποτραπεί η κατάχρηση των διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαisiού επιβάλλει στα κράτη μέλη τη λήψη ενός, τουλάχιστον, πραγματικού και δεσμευτικού μέτρου εξ αυτών που απαριθμούνται σε αυτήν, εφόσον το εθνικό τους δίκαιο δεν περιλαμβάνει ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα. Επομένως, η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαisiού επιτάσσει στα κράτη μέλη την επίτευξη γενικού σκοπού, δηλαδή της αποτροπής τέτοιων καταχρηστικών πρακτικών, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να επιλέξουν τα μέσα για την επίτευξή του, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά δεν θα αντιβαίνουν προς τον σκοπό και δεν θα περιορίζουν την πρακτική αποτελεσματικότητα της συμφωνίας-πλαisiού.

Ενωσιακό Δίκαιο - Θεωρητικό πλαίσιο

Όταν το δίκαιο της Ένωσης δεν προβλέπει ειδικές κυρώσεις για την περίπτωση όπου διαπιστώνονται καταχρηστικές πρακτικές, απόκειται στις εθνικές αρχές να λαμβάνουν μέτρα που πρέπει να είναι όχι μόνον αναλογικά, αλλά και αρκούντως αποτελεσματικά και αποτρεπτικά για να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων που έχουν θεσπισθεί κατ' εφαρμογήν της συμφωνίας-πλαisiού. Εφόσον δεν υπάρχει σχετική ρύθμιση της Ένωσης, οι λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής τέτοιων κανόνων εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών αυτών, εντούτοις δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που διέπουν παρεμφερείς καταστάσεις εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της

αποτελεσματικότητας. Υπενθυμίζεται ότι η ερμηνεία των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, αποτελεί έργο αποκλειστικά του αιτούντος δικαστηρίου ή, ενδεχομένως, των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων, τα οποία πρέπει να εξετάζουν εάν οι διατάξεις της εφαρμοστέας εθνικής ρυθμίσεως ανταποκρίνονται στις επιταγές της ρήτρας 5 της συμφωνίας-πλαίσιου. Το αιτούν δικαστήριο απόκειται να εκτιμήσει εάν και κατά πόσον οι προϋποθέσεις εφαρμογής καθώς και η αποτελεσματική εφαρμογή των σχετικών διατάξεων του εσωτερικού δικαίου συνιστούν πρόσφορο μέτρο για την αποτροπή και, εν ανάγκη, την επιβολή κυρώσεων για την καταχρηστική σύναψη διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. προκύπτει σαφώς ότι οι Οδηγίες που εκδίδουν προς εκπλήρωση των καθηκόντων τους τα αρμόδια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο από κοινού με το Συμβούλιο, το Συμβούλιο ή η Επιτροπή) αποτελούν παράγωγο Κοινοτικό δίκαιο και δεσμεύουν κάθε κράτος μέλος της Ένωσης στο οποίο απευθύνονται όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνουν την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών. Έτσι οι Οδηγίες απευθύνονται όχι απ' ευθείας στους ιδιώτες θεσπίζοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις τους, αλλά μόνον προς τα κράτη μέλη της Ε.Ε., αφού μόνον αυτά έχουν τη δυνατότητα να λάβουν τα μέτρα με τα οποία θα καταστεί εφικτή η επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Το κράτος μέλος που είναι αποδέκτης της οδηγίας, έχει την υποχρέωση να πραγματοποιήσει το αποτέλεσμα αυτό μέσα στην τασσόμενη προθεσμία, με μέσα και τύπο όμως τα οποία το ίδιο θα επιλέξει (νόμο, προεδρικό διάταγμα, υπουργική απόφαση και εν γένει κανόνες δικαίου της εθνικής έννομης τάξης). Αν η Οδηγία περιέχει κανόνες σαφείς και ορισμένους που δεν έχουν μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο, δεκτικούς απευθείας εφαρμογής, δηλαδή οι διατάξεις της είναι χωρίς αιρέσεις, επιφυλάξεις, περιθώρια επιλογής και επαρκώς ακριβείς, ώστε να καθίσταται δυνατό στα εθνικά δικαστήρια να προσδιορίσουν το ακριβές περιεχόμενο του δικαιώματος, το δικαιούχο και τον υπόχρεο αυτού καθώς και τον τρόπο άσκησής του, τότε υπάρχει η δυνατότητα στους ιδιώτες να την επικαλεστούν έναντι του κράτους. Εξάλλου, θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η υποχρέωση σύμφωνης με το Ενωσιακό Δίκαιο ερμηνείας (του εθνικού δικαίου), που απορρέει από την αρχή της υπεροχής του, υφίσταται και πριν την πάροδο της προθεσμίας προσαρμογής της νομοθεσίας των κρατών μελών στις απαιτήσεις της σχετικής Οδηγίας. Ο εθνικός νομοθέτης δεν έχει την εξουσία να μεταβάλει ούτε να παρερμηνεύει τις διατάξεις της Οδηγίας, διότι τότε παραβιάζει το ενωσιακό δίκαιο, το οποίο υπερισχύει κάθε άλλης αντίθετης διάταξης του εσωτερικού δικαίου κατ' άρθρο 28 παρ. 1 Σ. Όταν μια Οδηγία

μεταφέρεται καθυστερημένα στο εσωτερικό δίκαιο του Κράτους Μέλους και οι σχετικές προβλέψεις της οδηγίας δεν έχουν άμεση εφαρμογή, τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να ερμηνεύσουν το εσωτερικό δίκαιο, όσο είναι δυνατόν, κατά χρόνο η προθεσμία της μεταφοράς έχει παρέλθει, υπό την σκοπιά της γραμματικής και τεολογικής ερμηνείας της Οδηγίας, με την πρόθεση να επιτευχθούν τα αποτελέσματα που σκοπεύει η Οδηγία, ευνοώντας την ερμηνεία των εθνικών κανόνων, οι οποίοι είναι περισσότερο σύμφωνοι με τον σκοπό, προκειμένου να επιτευχθεί ένα αποτέλεσμα συμβατό με τις προβλέψεις της Οδηγίας.

Η ελληνική νομοθεσία

Α. Η μεταφορά της Οδηγίας 1999/70 στο ελληνικό δίκαιο

Τα προεδρικά διατάγματα με τα οποία έγινε η μεταφορά της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη, είναι, π.δ. 81/2003 και 164/2004, αφορά στους εργαζομένους με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου χρόνου που απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα. Το άρθρο 5 και 11 του π.δ./τος 164/2004 έχει ως εξής: «Διαδοχικές συμβάσεις 1. Απαγορεύονται οι διαδοχικές συμβάσεις, που καταρτίζονται και εκτελούνται μεταξύ του ίδιου εργοδότη και του ίδιου εργαζόμενου με την ίδια ή παρεμφερή ειδικότητα και με τους ίδιους ή παρεμφερείς όρους εργασίας, εφόσον μεταξύ των συμβάσεων αυτών μεσολαβεί χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών μηνών.»

Ακολούθως, το άρθρο 11 περιλαμβάνει μεταβατικές διατάξεις, προβλέπει στην παράγραφο 1 ότι: «Διαδοχικές συμβάσεις κατά την παράγραφο 1 του άρθρου 5 του παρόντος διατάγματος, οι οποίες έχουν συναφθεί πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος και είναι ενεργές έως την έναρξη ισχύος αυτού, συνιστούν εφεξής σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, εφόσον συντρέχουν αθροιστικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: [...] και στην παράγραφο 5 αυτού ότι: «Στις διατάξεις της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου 26 συμπεριλαμβάνονται και οι συμβάσεις οι οποίες έχουν λήξει κατά το χρονικό διάστημα των τελευταίων τριών μηνών πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος διατάγματος, λογιζόμενες ως ενεργές διαδοχικές συμβάσεις ως την έναρξη ισχύος του παρόντος. Η προϋπόθεση του εδαφίου α' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου πρέπει να συντρέχει κατά τον χρόνο λήξης της σύμβασης.».

B. Οι Συνταγματικές - Αστικές Διατάξεις

Σύμφωνα με σχετική απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 648, 649, 669, 672 ΑΚ προκύπτει ότι σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου υπάρχει, όταν οι συμβαλλόμενοι δεν έχουν συμφωνήσει ορισμένη διάρκεια για την παροχή της εργασίας, ούτε η χρονική αυτή διάρκεια συνάγεται από το είδος και τον σκοπό της εργασίας. Αντίθετα, η σύμβαση εργασίας είναι ορισμένου χρόνου, όταν συνομολογείται η διάρκεια αυτής μέχρι ορισμένου χρονικού σημείου ή μέχρι την επέλευση ορισμένου μέλλοντος και βέβαιου γεγονότος ή την εκτέλεση ορισμένου έργου, μετά την περάτωση του οποίου ή την επέλευση του βέβαιου γεγονότος ή του χρονικού σημείου, παύει να ισχύει αυτοδικαίως.

Επομένως, η διάρκεια της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου είναι σαφώς καθορισμένη είτε γιατί συμφωνήθηκε ρητά ή σιωπηρά, είτε γιατί προκύπτει από το είδος και τον σκοπό της σύμβασης εργασίας. Χαρακτηριστικό της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου είναι ότι τα μέρη γνωρίζουν επακριβώς το χρονικό σημείο της λήξης της. Η σύμβαση αυτή παύει αυτοδικαίως όταν λήξει ο χρόνος για τον οποίο συνομολογήθηκε, χωρίς να χρειάζεται καταγγελία της και καταβολή αποζημίωσης. Η «ονομασία» της σύμβασης ή σχέσης εργασίας ως ορισμένου ή αορίστου χρόνου δεν εξαρτάται από τον χαρακτηρισμό που δίνουν σε αυτήν οι δικαιοπρακτούντες ή ο νόμος, διότι ο χαρακτηρισμός αυτός οριοθετείται από τις διατάξεις των άρθρ. 26 § 3 και 87 § 2 του Συντάγματος και ανήκει στο δικαστήριο, το οποίο, αξιολογώντας τα πραγματικά περιστατικά που εκτίθενται στο δικόγραφο της αγωγής και εφόσον στην συνέχεια προκύψουν και κατά την αποδεικτική διαδικασία, προσδίδει τον ακριβή (ορθό) νομικό χαρακτηρισμό στην σύμβαση. Η δυνατότητα του ορθού χαρακτηρισμού από το δικαστήριο της έννομης σχέσης ως σύμβασης εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου δεν αποκλείεται στις εργασιακές σχέσεις του δημόσιου (και του ευρύτερου δημόσιου) τομέα. Τέλος μέσω του άρθρου 103 του Συντάγματος, όπως αυτό τέθηκε σε ισχύ με το Ψήφισμα της 6 ης.4.2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής στις 7.4.2001, ήτοι μετά την έναρξη ισχύος της Οδηγίας 1999/70 και πριν από τη λήξη, στις 10 Ιουλίου 2002, της συμπληρωματικής προθεσμίας μεταφοράς της στην εσωτερική νομοθεσία που προβλέπει μέσω των άρθρων 7 και 8: Νόμος ορίζει τους όρους, και τη χρονική διάρκεια των σχέσεων εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο

τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, για την κάλυψη είτε [...] πρόσκαιρων είτε απρόβλεπτων και επειγουσών αναγκών κατά το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2. Νόμος ορίζει επίσης τα καθήκοντα που μπορεί να ασκεί το προσωπικό του προηγούμενου εδαφίου. Απαγορεύεται η από το νόμο μονιμοποίηση προσωπικού που υπάγεται στο πρώτο εδάφιο ή η μετατροπή των συμβάσεων του σε αορίστου χρόνου. Οι απαγορεύσεις της παραγράφου αυτής ισχύουν και ως προς τους απασχολούμενους με σύμβαση έργο.».

Γ. Ο Ν. 2112/1920

Ανεξάρτητα από την Οδηγία αυτή, στην ελληνική έννομη τάξη η διασφάλιση των εργαζομένων από την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων τους, με την προσχηματική επιλογή της σύμβασης εργασίας ορισμένου αντί αορίστου χρόνου, αντιμετωπιζόταν μέσω του ν. 2112/1920 (ΦΕΚ Β' 11) «περί υποχρεωτικής καταγγελίας συμβάσεως εργασίας ιδιωτικών υπαλλήλων» προβλέπει στο άρθρο 8 παρ. 3 την εφαρμογή των διατάξεών του και επί συμβάσεων εργασίας με ορισμένη χρονική διάρκεια, εάν ο καθορισμός της διάρκειας αυτής δεν δικαιολογείται από τη φύση της εργασίας, αλλά τέθηκε σκοπίμως με σκοπό την καταστρατήγηση των περί υποχρεωτικής καταγγελίας της υπαλληλικής συμβάσεως διατάξεών του. Η διάταξη αυτή, ενώ αναφέρεται στην προστασία των εργαζομένων από την μη τήρηση εκ μέρους του εργοδότη των τυπικών όρων που επιβάλλει κατά την απόλυση ο ν. 2112/1920, αξιοποιήθηκε γενικότερα για τον ορθό νομικό χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ως ορισμένης ή αόριστης χρονικής διάρκειας, με πληρέστερη μάλιστα προστασία έναντι εκείνης της μεταγενέστερης ως άνω κοινοτικής Οδηγίας, εφόσον πρόκειται για διαδοχικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου που καλύπτουν πραγματικά πάγιες και όχι πρόσκαιρες ή απρόβλεπτες ανάγκες της υπηρεσίας, και τούτο διότι, όπως προαναφέρθηκε, ο ορθός νομικός χαρακτηρισμός ορισμένης σχέσης, κατά την προαναφερθείσα έννοια, και δη της σύμβασης εργασίας ως ορισμένου ή αορίστου χρόνου, αποτελεί κατεξοχήν έργο της δικαιοδοτικής λειτουργίας των δικαστηρίων, ανεξάρτητα από τον εκ του νόμου χαρακτηρισμό της συμβατικής σχέσης ως ορισμένου χρόνου. Τούτο δε, λαμβανομένου υπόψη ότι ο ορθός νομικός χαρακτηρισμός ορισμένης σχέσης, που δεν αφορά μόνο το χαρακτηρισμό της ως εξαρτημένης ή ανεξάρτητης εργασίας ή έργου αλλά και το χαρακτηρισμό της ως ορισμένου ή αορίστου χρόνου, αποτελεί κατ' εξοχήν έργο της

δικαιοδοτικής λειτουργίας των δικαστηρίων, ανεξάρτητα από τον εκ του νόμου χαρακτηρισμό της συμβατικής σχέσης ως ορισμένου χρόνου.

Έτσι, και κατ' εφαρμογή του εθνικού δικαίου, είτε πρόκειται για προγενέστερες είτε μεταγενέστερες της οδηγίας διατάξεις, οι εθνικές αρχές, στα πλαίσια της συνεργασίας των κρατών - μελών με την Ευρωπαϊκή Ένωση και της διασφάλισης του πεδίου εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, κατά τα άρθρα 10, 249 παρ. 3 της Συνθ./Ε.Κ. και 28 του Συντάγματος, έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του Ευρωπαϊκού Ενωσιακού Δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των οδηγιών, έστω και αν αυτές δεν έχουν ακόμη μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο, εφόσον είναι αρκούντως ακριβείς και ανεπιφύλακτες ή στα σημεία που είναι ακριβείς και ανεπιφύλακτες. Όπως εκτέθηκε, οι διατάξεις των άρθρων 8 παρ. 3 του ν. 2112/1920 που εφαρμόζονται για όλους τους εργαζόμενους με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου, ανεξάρτητα αν εργάζονται στον ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα και καθιερώνουν "ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο" του εθνικού μας δικαίου, για την πρόληψη και αποφυγή καταχρήσεων, κατά την έννοια της ρήτρας 5 της συμφωνίας πλαισίου.

Η απόφαση του δικαστηρίου

Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι μεταβατικές διατάξεις του π.δ./τος 164/2004, με βάση το χρονικό πεδίο εφαρμογής τους, δεν καταλαμβάνουν όλες τις περιπτώσεις εργαζομένων ορισμένου χρόνου, στις οποίες προέκυψε κατάχρηση από τη χρήση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου και μετά την πάροδο της προθεσμίας μεταφοράς της Οδηγίας 1999/70. Ειδικότερα, από το άρθρο 11 του ως άνω π.δ./τος καταλαμβάνονται μόνο οι συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που ήταν ενεργές από 19.04.2004 ως 19.07.2004 και όχι από 10.07.2002, όπως κατ' ελάχιστον επιβάλλει η Οδηγία στο άρθρο 2 αυτής. Συνεπώς, παρόλο που τα μέτρα που ελήφθησαν με το π.δ. 164/2004 τέθηκαν σε ισχύ με μεγάλη καθυστέρηση σε σχέση με την προθεσμία που έτασσε η Οδηγία 1999/70 και παρότι με τις μεταβατικές διατάξεις του επιδιώχθηκε η αντιμετώπιση του προβλήματος που προέκυψε από την καθυστέρηση αυτή, δεν προσδόθηκε σε αυτές πλήρης (διετής περίπου) αλλά μόνο μερική (τρίμηνη) αναδρομικότητα, πράγμα το οποίο διαπιστώθηκε και από το Δ.Ε.Ε. Έτσι, στην περίπτωση των εν λόγω συμβάσεων, δεν προβλέπεται από την ελληνική νομοθεσία καμία κύρωση. Ως εκ τούτου, το δικαστήριο, ακολουθώντας την πάγια νομολογία του Δ.Ε.Ε., βάσει της οποίας, η υποχρέωση περί σύμφωνης ερμηνείας

αφορά στο σύνολο των διατάξεων του εθνικού δικαίου, ήτοι όχι μόνο των μεταγενέστερων της Οδηγίας για την οποία πρόκειται, αλλά και των προγενεστέρων αυτής, έκρινε, αφού προέβη σε σύμφωνη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία της αναθεωρημένης διάταξης του άρθρου 103 του Συντάγματος, ότι εν προκειμένω, τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις του Ν.2112/1920, οι οποίες είναι ικανές να παράσχουν την απαιτούμενη από την Οδηγία 1999/70 προστασία στους εργαζομένους. το δικαστήριο ακολούθησε, προκειμένου να διατυπώσει την κρίση του αυτή, η εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 2112/1920 δεν επιτρέπεται σε συμβάσεις καταρτισθείσες μετά τη θέση σε ισχύ του αναθεωρημένου άρθρου 103 του Συντάγματος και τούτο, παρά την έλλειψη νομοθετικής πρόβλεψης για τις συμβάσεις που έχουν καταρτισθεί μεν μετά το πέρας της προθεσμίας μεταφοράς της Οδηγίας 1999/70 στην ελληνική έννομη τάξη αλλά δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του π.δ./τος 164/2004. Σύμφωνα με το Δ.Ε.Ε., θεωρείται ιδιαίτερα πιθανό η απαγόρευση μετατροπής των συμβάσεων από ορισμένου σε αορίστου χρόνου να έλαβε χώρα με αφορμή την εφαρμογή της συμφωνίας - πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου. Αυτό, γιατί «η τροποποίηση του άρθρου 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας με σκοπό την επιβολή απόλυτης απαγόρευσης της μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου στον δημόσιο τομέα πραγματοποιήθηκε μετά την έναρξη ισχύος της Οδηγίας 1999/70 και πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της στην εσωτερική νομοθεσία.».

Εξάλλου, «όσον αφορά τη σημασία του γεγονότος ότι το άρθρο 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας τροποποιήθηκε μετά την έναρξη της ισχύος της οδηγίας 1999/70 και πριν από τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά της στο εθνικό δίκαιο, με σκοπό να απαγορευθεί απόλυτα, στον δημόσιο τομέα, η μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, αρκεί η υπενθύμιση ότι μια Οδηγία παράγει έννομα αποτελέσματα έναντι του κράτους μέλους αποδέκτη - και, συνεπώς, έναντι όλων των εθνικών αρχών - είτε κατόπιν της δημοσίευσής της είτε, ανάλογα με την περίπτωση, από την ημερομηνία της κοινοποίησής της (...). Εν προκειμένω η Οδηγία 1999/70 προβλέπει ρητά, στο άρθρο 3, ότι αρχίζει να ισχύει την ημέρα της δημοσίευσής της στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, δηλαδή στις 10 Ιουλίου 1999. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, από τη συνδυασμένη εφαρμογή των άρθρων 10, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ [πλέον, άρθρο 4 παρ.3 της Σ.Ε.Ε.] και 249, τρίτο εδάφιο, ΕΚ [πλέον, άρθρο 288 της

Σ.Λ.Ε.Ε.] και της σχετικής Οδηγίας προκύπτει ότι, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας μεταφοράς μιας οδηγίας, τα κράτη μέλη αποδέκτες της οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκει η Οδηγία αυτή (...). Δεν έχει σημασία από την άποψη αυτή αν η επίμαχη διάταξη του εθνικού δικαίου, η οποία θεσπίστηκε μετά την έναρξη της ισχύος της σχετικής Οδηγίας, έχει ως σκοπό τη μεταφορά της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο (...) Κατά συνέπεια, όλες οι αρχές των κρατών μελών έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου (...), ακόμη και όταν οι αρχές αυτές προβαίνουν σε αναθεώρηση του Συντάγματος.» Στην προκειμένη περίπτωση, με τις άνω παραδοχές του το Εφετείο διέλαβε στην απόφαση του πλήρεις, σαφείς και χωρίς αντιφάσεις αιτιολογίες, ως προς ζήτημα της αναγνώρισης ως αποτελουσών ενιαία σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, που καταρτίστηκαν με το αναιρεσείον καθώς και ως προς το ζήτημα της συνδρομής των προϋποθέσεων για την υπαγωγή αυτής στις διατάξεις του ΠΔ 164/2004. Ως εκ τούτου απορρίπτει την από 17.03.2015 αίτηση για αναίρεση της 1454/2012 απόφασης του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών (5ου Τμήματος).

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία νοείται ως πρόκριση, μεταξύ των περισσότερων υποστηρίξιμων βάσει των εθνικών κριτηρίων ερμηνευτικών εκδοχών, εκείνης ή εκείνων που συμβιβάζονται προς το περιεχόμενό του. Με άλλα λόγια, προϋποτίθεται αφενός αποκρυστάλλωση των ερμηνευτικών εκδοχών του εθνικού κανόνα και αφετέρου επιλογή συγκεκριμένης ερμηνευτικής εκδοχής του ενωσιακού δικαίου, προκειμένου η τελευταία να διαδραματίσει τον καθοριστικό ρόλο στην επιλογή μεταξύ των πρώτων. Η ερμηνευτική λειτουργία του ενωσιακού δικαίου έχει επομένως προκριματικό και όχι δημιουργικό χαρακτήρα. Η επίκληση του ενωσιακού δικαίου δεν μπορεί να υποστηρίξει ερμηνευτική λύση που είναι ανύπαρκτη βάσει των εθνικών κριτηρίων ερμηνείας.

Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία όμως, έχει διττή φύση, ανάλογα με τον αν ο ενωσιακός κανόνας διαθέτει άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμα ή όχι και είτε σκοπό έχει να διασώσει τον εθνικό κανόνα και να διασφαλίσει την εφαρμογή του, είτε αποτελεί μηχανισμό πραγμάτωσης της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού κανόνα που στερείται την άμεση εφαρμογή/αποτέλεσμά του, ως υποκατάστατο της ελλείπουσας αμεσότητας, που είναι ισχυρότερος μηχανισμός προστασίας των δικαιωμάτων των ιδιωτών, με αυστηρότερες όμως προϋποθέσεις εφαρμογής. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση οι κυριότερες επιδιώξεις της εφαρμογής της σχετικής αρχής, είναι η δικαστική προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων και η πλήρης ενεργοποίηση του αποτελέσματος των ενωσιακών κανόνων. Η αξία του ανθρώπου ανάγεται σε πρώτη προτεραιότητας προστατευτέο αγαθό και η αυτή η έννομη τάξη που το προστατεύει συμπυκνώνει την πεμπτουσία του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Κατόπιν δε της επίκλησης του δικαίου της Ένωσης από τον ιδιώτη, το ζήτημα εκφεύγει της ιδιωτικής διαφοράς και στο επίκεντρο τίθεται το ζήτημα της συμμόρφωσης ή μη του κράτους στο ενωσιακό δίκαιο, κάτι που αφορά ιδιαίτερα την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως αντιλαμβανόμαστε και από τους μηχανισμούς της με σκοπό τη συμμόρφωσή του κράτους μέλους στις ενωσιακές του υποχρεώσεις, όπως της εξωσυμβατικής ευθύνης του κράτους μέλους που δε συμμορφώνεται, της ευθείας προσφυγής κατά αυτού ενώπιον του ΔΕΕ κ.λπ. αλλά και της συμβολής του ΔΕΕ στην προσπάθεια κατανόησης του ενωσιακού δικαίου από τον εθνικό δικαστή με το θεσμό της προδικαστικής παραπομπής. Θα λέγαμε ότι η

προστασία των ιδιωτικών δικαιωμάτων μέσω του μηχανισμού της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας, όπως φυσικά και της αρχής της αμέσου εφαρμογής/αποτελέσματος των ενωσιακών κανόνων δικαίου, οι οποίες πρέπει να εφαρμόζονται αυτεπαγγέλτως από τον εθνικό δικαστή, υπηρετούν και το στόχο της εξασφάλισης της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου, καθώς τα συμφέροντα που κρίνονται ως άξια προστασίας είναι αυτά που συμπορεύονται με την ενωσιακή νομιμότητα.

Η ενωσιακή έννομη τάξη έχει αναθέσει την εφαρμογή της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας σε ένα αμιγώς εθνικό όργανο, τον εθνικό δικαστή, αναγνωρίζοντάς του, με τον τρόπο αυτόν, έναν γνήσιο ενωσιακό ρόλο⁷⁶. Άλλωστε, πέρα από ερμηνευτικό κριτήριο, η σωστή εφαρμογή του οποίου από τον εθνικό δικαστή υπόκειται σε έλεγχο με ένδικα μέσα, και η ίδια η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία αποτελεί μορφή εκπλήρωσης της υποχρέωσης συμμόρφωσης του κράτους μέλους στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά τον αντίλογο των επικριτών της σε αυτή, που υποστηρίζουν κυρίως ότι προκαλεί ρήξη στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών⁷⁷, είναι σίγουρα καταλυτική η συμβολή αυτής της ερμηνείας από τον εθνικό δικαστή στη διαφύλαξη της υπόστασης του εθνικού και ενωσιακού δικαίου αλλά και της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η οριοθέτηση της διενέργειας της σύμφωνης ερμηνείας οφείλει να αντικατοπτρίζει και να διαφυλάσσει την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ κοινοτικής και εθνικής έννομης τάξης.

⁷⁶ Βλ. Παπαρσενίου, *όπ.π.*, σελ. 226

⁷⁷ Διατυπωμένη ρητά στο κείμενο του Συντάγματος, η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών αποτελεί μια από τις βάσεις της οργάνωσης της πολιτείας. Με το άρθρο 26 διακρίνονται τρία είδη κρατικών λειτουργιών καθώς και τα επιφορτισμένα με την άσκηση της κάθε λειτουργίας όργανα. Κάθε μια από τις τρεις διακριτές λειτουργίες, η νομοθετική, η εκτελεστική και η δικαστική, επιτελούν ξεχωριστό και οριοθετημένο έργο. Η νομοθετική λειτουργία αφορά τη θέσπιση των κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν την ομαλή κοινωνική συμβίωση, η εκτελεστική λειτουργία είναι επιφορτισμένη με την εφαρμογή και υλοποίηση των κανόνων αυτών, ενώ τέλος η δικαστική λειτουργία επιφορτίζεται με την επίλυση των διαφορών που ανακύπτουν από την εφαρμογή των κανόνων δικαίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ

παραπομπών στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
(κατά σειρά αναφοράς)

<i>ΔΙΑΔΙΚΟΙ</i>	<i>ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ</i>	<i>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ</i>	<i>ΣΥΛΛΟΓΗ (έτος, σελ. δημοσίευσης)</i>
<i>Van Gend en Loos</i>	<i>26/62</i>	<i>05.02.1963</i>	<i>1963.1</i>
<i>Costa/Enel</i>	<i>C-6/64</i>	<i>15.07.1964</i>	<i>ελλ. Συλλογή 1954-1964. 1191</i>
<i>Von Colson & Kamann</i>	<i>C-14/1983</i>	<i>10.04.1984</i>	<i>1984.1891</i>
<i>Αδενέλερ κ.α.</i>	<i>C- 212/04</i>	<i>04.07.2006</i>	<i>2006. I-6057</i>
<i>Colpinghuis</i>	<i>C-80/86</i>	<i>08.10.1987</i>	<i>3969</i>
<i>Arcaro</i>	<i>C-168/95</i>	<i>26.09.1996</i>	<i>I-4705</i>
<i>Marleasing</i>	<i>C-106/1989</i>	<i>13.11.1990</i>	<i>1990. I-4135</i>
<i>Gerhard Köbler</i>	<i>C-224/01</i>	<i>30.09.2003</i>	<i>2003. I-10239</i>
<i>Van Schijndel & Van Veen</i>	<i>C-430- 431/ 93</i>	<i>14.12.1995</i>	<i>1995. I-4705</i>
<i>Berlusconi</i>	<i>C-387&391& 403/02</i>	<i>03.05.2005</i>	<i>I-03565</i>
<i>Simmenthal</i>	<i>C-106/77</i>	<i>28.06.1978</i>	<i>1453</i>
<i>Internationale Handelsgesellschaft</i>	<i>C-11/70</i>	<i>17.12.1970</i>	<i>1970.1125</i>
<i>Επιτροπή κατά Ιταλίας</i>	<i>C- 101/91</i>	<i>19.01.1993</i>	<i>1993.I-191</i>
<i>X (Rolex)</i>	<i>C-60/02</i>	<i>07.01.2004</i>	<i>2004. I-00651</i>
<i>Linster</i>	<i>C-287/98</i>	<i>19.09.2000</i>	<i>2000. I-06917</i>
<i>Nederlandse Ondernemingen</i>	<i>C-51/76</i>	<i>01.02.1977</i>	<i>113</i>
<i>Katti</i>	<i>C-148/78</i>	<i>05.04.1979</i>	<i>-</i>
<i>Becker</i>	<i>C-8/81</i>	<i>19.01.1982</i>	<i>53</i>

V. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

A. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

- **Γεωργιάδης Απ.**, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, συντετμημένη έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2007
- **Καράκωστας Ι.**, *Κοινοτικοί κανόνες και εθνικό αστικό δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997
- **Παπαδοπούλου Α.**, *Εθνικό Σύνταγμα και Ενωσιακό Δίκαιο: το ζήτημα της υπεροχής*, 2009
- **Παπανικολάου Π.**, *Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2000
- **Παπαρσενίου Π.**, *Κοινοτικές οδηγίες και δικαιώματα ιδιωτών. Ένα παράδειγμα: Η σύμβαση χρονομεριστικής μίσθωσης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002
- **Σκανδάμης Ν.**, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Στοιχεία Ελληνικού Δικαίου προσαρμογής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994
- **Σταθόπουλος Μ./Χιωτέλλης Α./Αυγουστιανάκης Μ.**, *Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995
- **Χριστιανός Β.**, *Μετεξελίξεις της προσφυγής λόγω παραβάσεως στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

B. ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- **Βαλτούδης Α.**, *Η επίδραση των κοινοτικών Οδηγιών στην ερμηνεία του εθνικού δικαίου*, *ΕλλΔνη* 1999, σ.743
- **Γιαννακόπουλος Κ.**, *Η υποχρέωση σύμφωνης με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων της διοικητικής δικονομίας*, *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου* 2008, σ. 102-124
- **Μεταλληνός Α.**, *Η σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία*, *Ενθύμημα Α. Αργυριάδη*, τομ. ΙΙ, 1996,607

- **Παπαδοπούλου Ρ.-Ε.**, *Ο Έλληνας δικαστής απέναντι στην υποχρέωση σύμφωνης προς το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου- Επιτέλους η αναγνώριση του αυτονόητου, ΔΕΕ, Τεύχος 1/2008 ,12*
- **Τζούμας, Π.**, *«Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία νόμου»*, <http://eapopsimou.blogspot.gr/2011/05/blog-post.html>